

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Bc. Anita Poláchová

Demokratická tranzice a konsolidace na Ukrajině

Diplomová práce

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Demokratická tranzice a konsolidace na Ukrajině vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje. Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 129 441 znaků včetně mezer.

V Olomouci dne 17. 12. 2023

.....

Bc. Anita Poláčková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce, doc. PhDr. Vlastimilu Fialovi, CSc., za odborné vedení, jeho rady i připomínky, které mi v průběhu psaní této práce poskytl.

Obsah

Úvod.....	5
1 Modely výzkumu politických režimů	8
2 Demokratická tranzice a konsolidace	17
2.1 Demokracie	17
2.2 Demokratická tranzice	19
2.3 Konsolidovaná demokracie	21
3 Politický vývoj na Ukrajině v letech 1991–2014	24
3.1 Prezidentské období Leonida Kravčuka	25
3.2 Prezidentské období Leonida Kučmy	28
3.3 Oranžová revoluce	32
3.4 Prezidentské období Viktora Juščenka	34
3.5 Prezidentské období Viktora Janukovyče	36
3.6 Revoluce důstojnosti	37
4 Politický režim na Ukrajině v letech 2002, 2007 a 2014	39
4.1 Základní volební podmínky.....	39
4.2 Základní ústavní podmínky	42
4.3 Další volební podmínky	45
4.4 Další ústavní podmínky	47
4.5 Shrnutí.....	52
Závěr	55
Zdroje	57
Abstrakt	62
Klíčová slova	63

Úvod

Tématem mé diplomové práce je Demokratická tranzice a konsolidace na Ukrajině v letech 1991–2014. Domnívám se, že v posledních letech jsou témata týkající se Ukrajiny velmi aktuální, což je také důvodem mého výběru. Ve své práci bych se proto chtěla zabývat vnitropolitickým vývojem na Ukrajině a demokratizačním procesem. Dle mého názoru se jedná o téma, které je v literatuře často opomíjené a myslím si, že je vhodné tuto problematiku uceleně zpracovat, o což se také ve své diplomové práci pokusím.

Záměrem mé práce je zanalyzovat vnitropolitický vývoj na Ukrajině v letech 1991–2014. Hlavním cílem poté bude dle klasifikace Mikaela Wigella zhodnotit demokratizační proces a určit politický režim na Ukrajině v letech 2002, 2007 a 2014 a následně odpovědět na výzkumnou otázku: „*Lišil se politický režim na Ukrajině ve vybraných letech?*“

Tuto práci lze z metodologického hlediska považovat za případovou studii, která slouží k detailní analýze případu, jenž byl zvolen jako objekt výzkumu. Cílem této studie je poskytnutí porozumění či příčinného vysvětlení daného případu. Zaměření se pouze na jeden případ poskytuje výhodu v možnosti jeho detailního porozumění.¹

První kapitola bude věnována modelům výzkumu politických režimů a tzv. teorii hybridních režimů, což je teorie, která má za cíl definovat nové nedemokratické režimy. Pro mou práci bude klíčové představení klasifikace dle Mikaela Wigella, který ve svém článku *Mapping „hybrid regimes“: Regime types and concepts in comparative politics* hodnotí kvalitu politického systému na základě 16 jasně stanovených podmínek. Na základě splnění či nesplnění těchto podmínek je možné určit čtyři typy režimů, kterými jsou demokratický, konstitučně-oligarchický, volebně-autokratický a autoritářský. Wigell v základu rozděluje podmínky na volební a ústavní, přičemž 8 je základních, které jsou podmínkou pro existenci minimální demokracie. Ty jsou následně rozšířeny na 8 dalších podmínek, taktéž rozdělených na volební a ústavní.

Náplní druhé kapitoly bude vysvětlení termínů, které jsou pro tuto práci zásadní. Jedná se o pojmy demokracie, demokratická tranzice a konsolidace demokracie. Představím zde nejprve definice těchto pojmů, poté jejich podmínky a budu se věnovat také faktorům, které umožňují konsolidaci demokracie. Tímto bude uzavřena teoretická část mé práce.

V analytické části se již budu zabývat samotnou situací na Ukrajině. Ve třetí kapitole bude zmapován politický vývoj od roku 1991, tedy od vyhlášení nezávislosti Ukrajiny, až do roku 2014, kdy se konala Revoluce důstojnosti. Pro lepší přehlednost bude kapitola rozdělena

¹ KOŘAN, Michal. In DRULÁK, Petr a kol. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál, 2008, s. 33

na podkapitoly, které budou ohraničeny dobou úřadu jednotlivých prezidentů, kterými jsou Leonid Kravčuk, Leonid Kučma, Viktor Jušenko a Viktor Janukovyč. Zároveň budou zařazeny samostatné podkapitoly s názvy Oranžová revoluce, která se konala v roce 2004, a Revoluce důstojnosti, jež se odehrála v roce 2014. Díky této kapitole bude splněn jeden z cílů této práce, kterým je zanalyzovat politický vývoj na Ukrajině v určeném časovém úseku.

Poslední kapitola bude věnována již samotnému demokratizačnímu procesu na Ukrajině. Dle klasifikace Mikaela Wigella zde rozpracuji jednotlivé podmínky a následně zařadím politický režim na Ukrajině, a to konkrétně v letech 2002, 2007 a 2014. Jedná se o mnou zvolené roky, které jsem vybrala z důvodu konání parlamentních voleb, a především kvůli revolucím, které se na Ukrajině konaly v letech 2004 a 2014, tudíž zhodnotím situaci jak před nimi, tak po nich. Vyhodnocení jednotlivých podmínek povede ke splnění hlavního cíle diplomové práce, tedy zhodnocení demokratizačního procesu na Ukrajině a k zodpovězení výzkumné otázky.

Co se týče literatury, v teoretické části bude pro pochopení problematiky výzkumu politických režimů využita publikace Jana Holzera a Stanislava Balíka *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase* a též článek Jaroslava Bílka *Hybridní režimy jako svébytná kategorie politických režimů: Komparace vybraných přístupů*. Ten si klade za cíl porovnat nejznámější koncepce hybridních režimů, přičemž jednou z nich je právě klasifikace dle Mikaela Wigella. Jak už bylo výše zmíněno, článek Mikaela Wigella *Mapping „hybrid regimes“: Regime types and concepts in comparative politics*, jež byl publikován v roce 2008 v časopisu *Democratization*, bude stěžejní publikací pro první kapitulu.

Pro kapitulu týkající se demokratické tranzice a konsolidace budou nejprve využity klasické publikace týkající se demokracie, mezi které je možné řadit publikace Josepha Aloise Schumpetera *Kapitalismus, socialismus a demokracie* či Roberta A. Dahla *Demokracie a její kritici*. Demokratickou tranzicí se zabývalo množství autorů, mezi nimi vynikal především americký politolog Samuel P. Huntington, který ve své knize *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století* předkládá analýzu konce nedemokratických režimů a přechodu k demokracii v mnoha zemích v letech 1974–1990. Co se týče českého prostředí, je nutné zmínit především Vladimíru Dvořákovou a Jiřího Kuncce s publikací *O přechodech k demokracii*, a taktéž Marka Ženíška a knihu *Přechody k demokracii v teorii a praxi*.

Politický vývoj na Ukrajině nebyl uceleně zpracován v mnoha publikacích, proto v kapitole týkající se tohoto tématu budou informace čerpány nejen z odborných knih, ale také článků publikovaných v elektronické podobě. Mezi knihami považuji za vhodné zmínit

publikaci Mikhaila Minakova a kol. *From „the Ukraine“ to Ukraine: A Contemporary History of 1991–2021*. Z českého prostředí knihu Jana Rychlíka a kol. *Dějiny Ukrajiny*, mezi staršími publikacemi poté *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*, kterou napsal Michal Kubát a kol. či *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů* od Ladislava Cabady a kol.

V poslední části práce bude čerpáno z každoročního hodnocení organizace Freedom House, která zveřejňuje hodnocení demokratické svobody v jednotlivých zemích. Taktéž bude využita zpráva o stavu lidských práv ve 196 zemích, která nese název *Country Reports on Human Rights Practices* a je předkládána Ministerstvem zahraničí Spojených států.

1 Modely výzkumu politických režimů

Snaha uchopit modely a typy států a režimů je jednou ze základních vlastností politické teorie, která má kořeny již u Aristotela a lze ji spatřovat ve všech etapách politického vývoje. Je nutné však říci, že ani dnes nepanuje všeobecná shoda na jednotné metodě, kterou lze klasifikovat politické režimy. Není možné ani obecně konstatovat, zda je vůbec možné takovou klasifikaci provést.²

V 90. letech 20. století se objevuje teorie hybridních režimů, která v jistém smyslu znamenala revoluční změnu v klasifikaci nedemokratických režimů. Tato teorie se snaží o pojmenování a definici celé řady údajně nových nedemokratických režimů.³ Jako hlavní úskalí této teorie je vnímána nejasně vymezená hranice mezi hybridním režimem a demokracií a hybridním režimem a autoritářstvím. Způsob, jak se s tímto problémem lze vypořádat, spatřují autoři posledních let nekonceptualizovat hybridní režimy ve vztahu k demokracii nebo autoritářství, ale řadit je jako samostatnou kategorii politických režimů. Je tedy možné z teoretického hlediska nahlížet na hybridní režimy ze dvou pohledů. První přístup považuje hybridní režimy za případ buď neúplné demokracie či neúplného autoritářství. Druhý přístup, který je nynějšími autory preferován, považuje hybridní režimy za plnohodnotnou kategorii, která stojí vedle demokracie a autoritářství.⁴

Mezi autory, které se touto teorií zabývali v posledních letech, je možné kromě Mikaela Wigella, jehož koncept bude rozebrán ve zbytku této kapitoly, řadit práce Mainwaringa, Brinkse a Peréze-Liñána (2001)⁵, Zineckera (2009)⁶, Levitskyho a Waye (2010)⁷ či Gilbertové a Mohseniho (2011)⁸. Oproti dřívějším výzkumům, kdy teorii hybridních režimů

² HOLZER, Jan, BALÍK, Stanislav. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttransitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politologická řada, s. 63

³ Tamtéž, s. 69

⁴ BÍLEK, Jaroslav. Hybridní režimy jako svébytná kategorie politických režimů: Komparace vybraných přístupů. *Středoevropské politické studie* [online], roč. 2015, č. 2, s. 213-215 [cit. 5. října 2023]. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=472005>

⁵ MAINWARING, Scott a kol. Classifying Political Regimes in Latin America, 1945–1999. *Studies in Comparative International Development* [online], roč. 2001, č. 36 (1), s. 37-65. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/240357402_Classifying_Political_Regimes_in_Latin_America_1945-1999

⁶ ZINECKER, Heidrun. Regime-Hybridity in Developing Countries: Achievements and Limitations of New Research on Transitions. *International Studies Review* [online], roč. 2009 č. 11(2), s. 302-331. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40389063>

⁷ LEVITSKY, Steven, WAY, Lucan, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 493 s.

⁸ GILBERT, Leah, MOHSENI, Payam. Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes. *Studies in Comparative International Development* [online], roč. 2011, č. 46(3): 270–297. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/227006481_Beyond_Authoritarianism_The_Conceptualization_of_Hybrid_Regimes

dominovaly koncepty, které určovaly povahu režimu pouze z faktu voleb, jsou dnešní klasifikace mnohem sofistikovanější.⁹

Schéma, které navrhuje Mikael Wigell, je založeno na dvoudimenzionálním pojetí liberální demokracie. Tento politolog se domnívá, že jednodimenzionální koncept je nedostatečný a považuje jej za hlavní problém jiných teorií, které se zabývají problematikou druhů politických režimů. Dvoudimenzionální pojetí dle něj lépe vysvětluje empirické rozdíly mezi politickými režimy a jejich změnami. Dvěma základními dimenzemi liberální demokracie jsou dimenze volební (elektoralismus) a konstituční (konstitucionalismus). Navrhuje typologii režimů a vymezuje čtyři hlavní typy režimu, kterými jsou demokratický, konstitučně-oligarchický, volebně-autokratický a autoritářský režim.

Wigell stanovuje osm podmínek, které jsou nutné pro existenci minimální demokracie. Atributy jedna až čtyři se týkají volebního rozměru demokracie, za základní nástroje minimální demokracie jsou považovány svobodné, spravedlivé, konkurenční a všeobecné volby.

První podmínkou jsou tedy svobodné volby. To znamená, že voliči hlasují tajně bez zásahů nebo zastrašování ze strany konkurenčních politických stran. Neexistují žádné důkazy o vměšování, ovlivňování nebo násilí, které by mohly významně zkreslit výsledek voleb.

Druhou podmínkou jsou spravedlivé volby, tedy spravedlivé a nestranné uplatňování volebního práva. Aktuální vláda nevyklučuje opozici, jsou jí poskytnuty zdroje na volební kampaň a přístup do médií. Volby nejsou zmanipulované a neexistují žádné zásahy, které by byly natolik rozsáhlé, aby významně zkreslily volební výsledek.

Třetí podmínka zahrnuje konkurenční volby, což znamená právo všech dospělých občanů kandidovat na funkci a zároveň také to, že opoziční kandidáti nejsou vyloučeni.

Posledním z této skupiny atributů jsou všeobecné volby, což zahrnuje volební právo všech dospělých občanů bez ohledu na pohlaví, etnikum či vzdělání.

Atributy pět až osm se týkají ústavního rozměru demokracie, tedy občanských svobod, které jsou minimálně nezbytné nejen během voleb, ale i mezi nimi, aby volby měly smysl. Stát tedy musí následující podmínky zaručovat.

Pátým atributem je svoboda sdružování. Občané mohou svobodně zakládat politické strany, odbory a zájmové skupiny a vstupovat do nich. Státní subjekty nezakazují vyjmenované skupiny a zároveň jejich existence není podmíněná vládní kontrolou.

⁹ BÍLEK, Jaroslav. Hybridní režimy jako svébytná kategorie politických režimů: Komparace vybraných přístupů. *Středoevropské politické studie* [online], roč. 2015, č. 2, s. 228 [cit. 5. října 2023]. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=472005>

Šestou podmínkou je svoboda projevu, to znamená, že občané mohou svobodně vyjadřovat svůj nesouhlas jak například v diskuzi, tak při demonstracích. Zároveň také neexistují žádné důkazy o tom, že by státní subjekty systematicky trestaly nebo cenzurovaly odlišné názory.

Sedmým atributem je právo na přístup k alternativním informacím. Občané mají přístup k alternativním zdrojům informací, které jsou chráněny zákonem. Pokud jsou média do značné míry ve vlastnictví státu, musí být kontrolována nezávislými orgány. Alternativní zdroje politických informací existují mimo kontrolu vlády nebo vládnoucí strany a dissent není běžně cenzurován nebo trestán.

Poslední podmínkou je zákaz diskriminace. Kulturním, etnickým, náboženským a jiným menšinovým skupinám není zakázáno vyjadřovat své zájmy v politickém procesu.

Výše uvedených osm definičních znaků je nezbytnou podmínkou minimální demokracie. Minimální demokracie, která je definována těmito požadavky, však není postačující podmínkou liberální demokracie. Proto se Wigell domnívá, že je třeba vymezit dalších osm dodatečných podmínek liberální demokracie. Stejně jako výše zmíněné atributy se i tyto dělí na volební a ústavní.

Mezi další volební podmínky patří volební zmocnění, protože demokracie spočívá v tom, že občané mají moc, musí prostřednictvím voleb de facto zmocnit zvolené představitele k rozhodování. Tato podmínka jako taková vyžaduje, abychom ověřili, zda jsou lidem zvolení zástupci v praxi vybaveni účinnou rozhodovací pravomocí. Konkrétně se tento atribut týká tzv. „vyhrazených oblastí“, což jsou oblasti, nad kterými má armáda nebo jiní nevolení aktéři ústavně definovanou konečnou rozhodovací pravomoc v klíčových politických oblastech, které by za normálních okolností spadaly pod demokratickou kontrolu. Aby byla tedy tato podmínka splněna, nemohou existovat důkazy o „vyhrazených oblastech“, které by vážně omezovaly pravomoc volených zástupců.

Dalším atributem je volební integrita. V demokracii by měly být hlasy rovnoměrně váženy podle zásady „jeden člověk, jeden hlas“. Proto tato podmínka vyžaduje kontrolu, zda ti, kdo přepočítávají odevzdané hlasy, nejsou podjatí, a případně zda tato institucionální podjatost neposkytuje úřadujícím politikům rozhodující výhodu při přepočtu hlasů na mandáty a zda taková pravidla brání tomu, aby se případná ztráta hlasů změnila v ztrátu moci.

Jako jedenáctý atribut je uvedena volební suverenita. Demokracie vyžaduje, aby zvolení představitelé mohli vykonávat své ústavní pravomoci. Volební suverenita je ohrožena, pokud zvolení činitelé potřebují souhlas aktérů mimo demokratický proces. Jedná se o aktéry, kteří se snaží vykonávat dohled nad vládou a jejími politickými rozhodnutími, přičemž tvrdí, že

zastupují nejasně formulované zájmy státu. Na rozdíl od „vyhrazených oblastí“, které se vztahují k formálním ujednáním omezujícím pravomoc volených funkcí, mají tyto pravomoci méně formální povahu a jejich hranice se hůře definují. Tato podmínka jako taková vyžaduje, aby byly tyto pravomoci kontrolovány, a tudíž se neobjevily žádné důkazy o tom, že by zvolení představitelé byli vystaveni dohledu ze strany subjektů mimo demokratický proces.

Poslední volební podmínkou je volební nezvratnost. Demokratický způsob utváření vlády probíhá prostřednictvím voleb, což znamená, že vítězové voleb mají legitimní právo vykonávat moc a poražení tento fakt musí akceptovat. Volební mechanismus je ohrožen, pokud aktéři (například armáda) uplatňují svůj vliv prostřednictvím násilné účasti ve volebním procesu a volby nejsou považovány za jediný legitimní prostředek ke změně vlády. Proto aby volební metoda fungovala, je třeba považovat volby skutečně za jediný prostředek k obsazení volených funkcí a výsledky voleb za nezvratné. Nemělo by být zvoleným představitelům bráněno v nástupu do funkce a také by neměli být nuceni ukončit svůj ústavní mandát násilnou činností nedemokratických aktérů.

Mezi další ústavní podmínky Wigell řadí odpovědnost výkonné moci. V liberálně demokratické teorii je výkonná moc omezena prostřednictvím klasických brzd a protivah. Je vázána souborem ústavních pravidel, která vymezují rozdělení pravomocí mezi jednotlivé složky moci. V případě zasahování je výkonná moc vedena k odpovědnosti dalšími orgány. Požadavek odpovědnosti výkonné moci jako takový vyžaduje ověření toho, zda výkonná moc skutečně podléhá kontrole, zejména ze strany zákonodárné a výkonné moci, a v případě protiprávního jednání je sankcionována.

Dalším atributem je právní odpovědnost. Všichni veřejní činitelé by měli podléhat kontrole, pokud jde o zákonnost jejich jednání. Kontrola by měla být vykonávána ze strany nezávislých soudů. Aby soudní moc mohla tuto funkci plnit, musí být její nestrannost a nezávislost respektována a její rozhodnutí musí být vynucována. Proto je třeba kontrolovat, zda soudnictví skutečně plní funkci zajišťování právní odpovědnosti veřejných funkcí, zda jeho nezávislost není narušována nepřiměřenými politickými tlaky a zda funguje nestranně a transparentně.

Předposlední podmínkou je integrita státní správy. Liberální demokracie vyžaduje veřejnou správu, která je relativně nezávislá na stranické soutěži a zájmech jednotlivých stran. Princip integrity veřejné správy je narušen v případě korupce nebo klientelismu.

Jako poslední je uvedena odpovědnost územní samosprávy. Liberální demokracie vyžaduje, aby zákonnost byla všeobecná. Je nutný právní stát, který prosazuje jednotná

pravidla, jimž se územní samosprávy zodpovídají a je tudíž nezbytné, aby jakákoli klasifikace politického režimu brala v úvahu odpovědnost místní samosprávy vůči ústavním pravidlům.

Výše uvedené volební a ústavní atributy nám poskytují kontrolní rámec pro klasifikaci politických režimů. Na základě uvedených atributů je možné rozlišovat čtyři hlavní typy režimů. Následující tabulka znázorňuje tuto kategorizaci na základě výše rozebraných atributů liberální demokracie. Přestože tato bere v úvahu odstupňování a překrývání mezi jednotlivými typy režimů, stále si zachovává myšlenku ohraničených celků, tedy atributy, které tvoří celek (například kvalitativní rozdíl mezi demokratickým a autoritářským režimem).

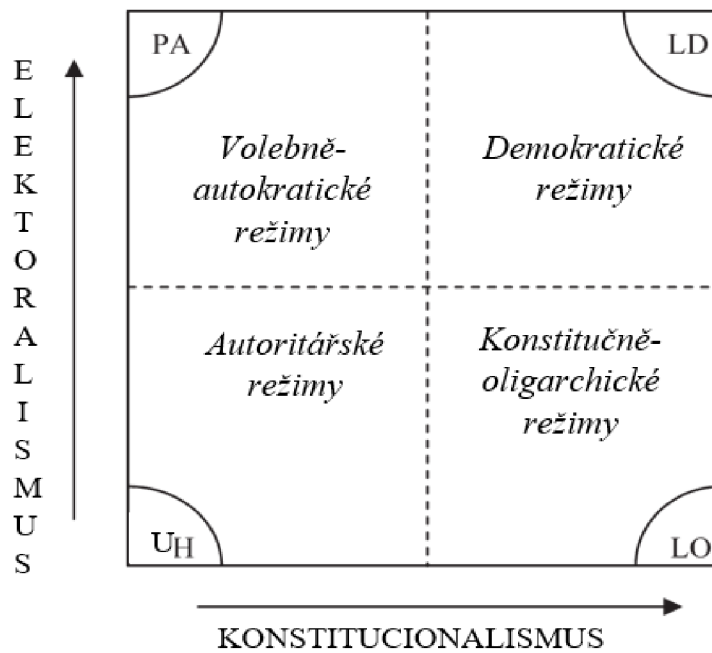
Typ režimu	Minimální volební podmínky	Minimální ústavní podmínky	Další volební podmínky	Další ústavní podmínky
Autoritářský	-	-	-	-
Volebně-autokratický	+	-	+/-	-
Konstitučně-oligarchický	-	+	-	+/-
Demokratický	+	+	+/-	+/-

Zdroj: WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“ ..., s. 243

Znaménko plus označuje přítomnost souboru atributů uvedených v horní části každého sloupce. Minus označuje nepřítomnost souboru atributů. Plus/minus označuje, že soubor atributů může být buď přítomen, nebo nepřítomen.

Na základě výše uvedené kategorizace následující schéma znázorňuje dvoudimenzionální model pro stanovení politických režimů. Tato typologie umožňuje určit kategorie režimů, které pomocí jednodimenzionálního modelu není možné vymezit. Dimenze a atributy elektoralismu a konstitucionalismu poskytují jasná kritéria pro určení kategorií a subkategorií, které se ve srovnávací analýze politických režimů jeví jako problematické.¹⁰

¹⁰ WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“: Regime types and concepts in comparative politics. *Democratization* [online], 2008, roč. 15, č. 2, s. 243 [cit. 15. července 2023]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/232995422_Mapping_%27Hybrid_Regimes%27_Regime_Types_and_Concepts_in_Comparative_Politics

Zdroj: WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“..., s. 243

Přerušované čáry na schématu znázorňují hranice stanovené minimálními kritérii elektoralismu (vodorovná osa) a konstitucionalismu (svislá osa). Kategorie autoritářských režimů zahrnuje případy, které nesplňují ani minimální volební, ani minimální ústavní podmínky. Čistý typ autoritářského režimu lze nazvat uzavřenou hegemonií (UH), jedná se o typ autoritářského režimu, u kterého chybí všechny minimální atributy. Směrem nahoru v rámci této kategorie se nachází případy, ve kterých jsou přítomny některé z minimálních volebních atributů (svobodné, spravedlivé, konkurenční nebo všeobecné volby). Více vpravo můžeme nalézt případy, kdy jsou přítomny některé z minimálních ústavních atributů (výše uvedená občanská práva a svobody). Důležité však je, že nejsou zcela splněny ani minimální volební, ani minimální ústavní podmínky a jedná se tedy o určitou formu autoritářství.

Kategorie volebně-autokratických režimů zahrnuje ty případy, které splňují minimální volební podmínky, avšak minimální ústavní podmínky nikoliv. Volebně-autokratický režim lze označit jako populistickou autokracii (PA), což je typ volební autokracie, kde jsou splněny všechny volební podmínky, ovšem bez splnění ústavního minima. Mohou se však objevit případy, které kombinují minimální volební podmínky s některými minimálními ústavními atributy, mezi nimi lze pravděpodobně nalézt podkategorie režimů, jako je hegemonistické, konkurenční a volební autoritářství. Jako hlavní výhodu této koncepce je možné vnímat tu skutečnost, že umožňuje logicky propojit různé formy populistických politických režimů

s jinými typy režimů.¹¹ Co se týče samotných volebních podmínek, jako problematické lze u typologie dle Wigella vnímat to, že nerozděluje režimy na ty, ve kterých existuje volební soutěž a ty, kde volební soutěž chybí. Jeho dělení spočívá na faktu, zda se nějaké volby konají či nikoliv.¹²

Opakem volebně-autokratického režimu je režim konstitučně-oligarchický. Tato kategorie zahrnuje ty případy, které splňují minimální ústavní, ale nikoli minimální volební podmínky. Čistým typem konstitučního režimu je režim, který lze nazvat liberální oligarchií (LO). Jedná se o typ režimu, který splňuje všechny ústavní atributy, ale nespňuje žádné volební podmínky.

Poslední kategorií jsou demokratické režimy, kde najdeme případy, které splňují procedurální minimum politické demokracie, tedy jak minimální volební, tak ústavní podmínky. Čistým typem demokratického režimu je liberální demokracie (LD), což je typ demokracie, u kterého je splněno všech šestnáct atributů. Co se typů demokratických režimů týče, Wigell navrhuje čtyři (pod)typy demokratických režimů, které jsou shrnuty v následující tabulce.¹³

Typ demokracie	Minimální volební podmínky	Minimální ústavní podmínky	Další volební podmínky	Další ústavní podmínky
Omezená	+	+	-	-
Volební	+	+	+	-
Konstituční	+	+	-	+
Liberální	+	+	+	+

Zdroj: WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“ ..., s. 244-245

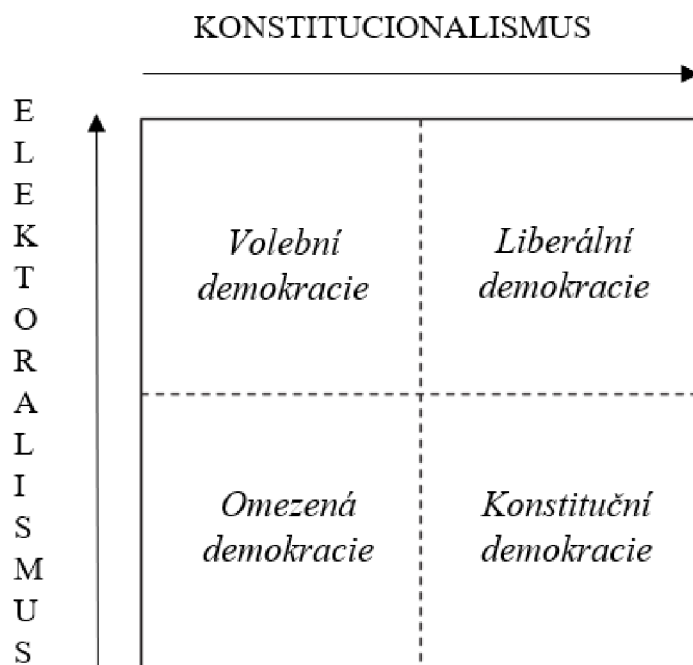
Všechny čtyři podkategorie jsou politické demokracie definované minimálními volebními a ústavními atributy. Všechny kromě liberální demokracie však trpí určitými nedostatky, a to buď ve volebním rozměru (konstituční demokracie), nebo v ústavním rozměru (volební demokracie), případně v obou rozměrech (omezená demokracie). Vytvoření těchto podkategorií slouží k odlišení mezi demokratickými režimy, aniž by se koncept

¹¹ WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“ ..., s. 243-244

¹² JÍLEK, Jaroslav. *Hybridní režimy jako svébytná kategorie politických režimů: Komparace vybraných přístupů* [online]. Journals.muni.cz, 2015. [cit. 15. července 2023]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4416/3478>

¹³ WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“ ..., s. 244

liberální demokracie rozšiřoval na případy, které se odlišují od určitých standardů, jež jsou vlastní myšlenkou liberálně demokratického vládnutí. Následující schéma znázorňuje zmíněné podtypy demokracie.¹⁴

Zdroj: WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“..., s. 246

V kategorii omezené demokracie se nacházejí případy, které nedosahují některých nebo všech atributů, a to jak volebních, tak ústavních. V těchto zemích se vyskytuje mnoho nedostatků a je zde nutná liberalizace.

Co se týče volební demokracie, zde nalezneme případy, které splňují další volební podmínky, ale nikoliv další ústavní podmínky. Může se jednat o delegativní nebo neopopulistické formy vládnutí. Je zde vytvářena vertikální odpovědnost, ale nikoli odpovědnost horizontální.

Kategorie konstituční demokracie splňuje další ústavní podmínky, ale nikoliv ty volební. Hovoříme o typu demokracie s účinnými horizontálními brzdami a protivahami, ale s omezenými možnostmi občanů prosadit, aby volení představitelé reagovali na jejich požadavky.

V poslední kategorii se nachází liberální demokracie, které splňují všechny další volební a ústavní podmínky. Liberální demokracie představují vysokou kvalitu demokracie, netrpí žádnou z výše uvedených vad a lze je tedy považovat za konsolidované.¹⁵

¹⁴ WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“..., s. 246

Teoretický koncept pro určení politického režimu, který navrhl Mikael Wigell a jenž je základem pro mou diplomovou práci, je tedy založen na 16 podmínkách, na základě jejichž splnění či nesplnění je možné určit politický režim v hodnocené zemi. Podmínky jsou rozděleny na volební a ústavní, přičemž 8 z nich je základních a díky nim je možné rozlišit čtyři typy režimů, kterými jsou demokratický, konstitučně-oligarchický, volebně-autokratický a autoritářský. Pokud jsou základní podmínky splněny, je politický režim hodnocen jako minimální demokracie. Pokud nejsou splněny minimální ústavní ani volební podmínky, jedná se o autoritářský režim. Při splnění pouze minimálních volebních podmínek je režim hodnocen jako volebně-autokratický, naopak jsou-li splněny minimální ústavní podmínky, půjde o režim konstitučně-oligarchický. Pro určení typu demokratického režimu Wigell navrhl 8 dalších podmínek. Při splnění všech ústavních i volebních podmínek je možné režim hodnotit jako liberální demokracii, v ostatních případech režim trpí jistými nedostatky. Při pozorování nedostatků v ústavním rozměru je režim hodnocen jako volební demokracie, jsou-li nedostatky naopak v rozměru volebním, bude se jednat o konstituční demokracii. Nedostatky v obou rozměrech má poté omezená demokracie. Na základě tohoto konceptu lze detailně rozebrat jednotlivé podmínky v hodnocené zemi a následně určit, jakým politickým režimem země disponuje. Je také možné na základě plnění či neplnění jednotlivých podmínek pozorovat rozdíly v různých letech, což bude i obsahem analytické části této práce.

¹⁵ WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“ ..., s. 246-247

2 Demokratická tranzice a konsolidace

Náplní této kapitoly bude vysvětlení jednotlivých pojmů, kterými jsou demokratická tranzice a konsolidace. Aby bylo možné je vysvětlit, je nutné si nejprve definovat samotný pojem demokracie, o což se pokoušelo již množství autorů. Důležité je podotknout, že v dřívější době, například již v Antickém Řecku, bylo na demokracii pohlíženo zpravidla negativně. Skutečnost, že se politikové a politologové přiklonili právě k demokracii, znamenala jednu z nejvýznamnějších událostí politických dějin.¹⁶

2.1 Demokracie

Demokracie se dá nejjednodušeji definovat dle jejího původu, který sahá do antického Řecka. Pojem demokracie je složen ze dvou řeckých slov, kterými jsou „*demos*“, což znamená lid, a „*kratos*“, které znamená vládnutí či moc. Demokracie se tedy dle těchto slov definuje jako tzv. „vláda lidu“.¹⁷ Tato definice však není dostačující, proto se přibližně v polovině dvacátého století v diskusích o významu demokracie objevují tři samostatné přístupy k této otázce. Demokracie se definuje dle těchto přístupů poukazem na prameny vládní autority, na záměry, kterým vláda slouží, a jako poslední na postupy, kterými je vláda ustavována. První dva přístupy nejsou zcela jednoznačné. Co se týče posledního pojetí, tedy toho procedurálního, v demokracii jsou vedoucí představitelé vybíráni prostřednictvím voleb, ve kterých se hlasování účastní lidé, jimž poté zvolení představitelé vládnou.¹⁸ Představitelem tohoto přístupu je například Joseph Schumpeter, dle kterého „*demokratická metoda je takové institucionální zřízení, které umožňuje činit politická rozhodnutí a v němž jednotlivci získávají rozhodovací moc v konkurenčním zápase o voličův hlas*“.¹⁹ Definujeme-li demokracii dle Schumpetera, má dva rozměry, kterými jsou soutěživost a účast, jež za klíčové považoval již Robert Dahl, který bude zmíněný níže. Z těchto dvou rozměrů vyplývá i skutečnost, že se lidé mohou svobodně vyjadřovat či shromažďovat, tedy existence občanských a politických svobod. Bez těchto svobod nemohou probíhat politické debaty nebo volební kampaně.

Dle procedurální definice je tedy možné na základě několika měřítek posuzovat, zda je zkoumaný politický systém demokratický, srovnat jednotlivé systémy mezi sebou, a také sledovat, zda se daný systém demokratizuje či je demokracie na ústupu.²⁰

¹⁶ HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 87

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008, s. 15–17

¹⁹ SCHUMPETER, Joseph Alois. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s.287

²⁰ HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna...*, s. 15–17

Problémy demokracie a politické participace se zabývalo mnoho autorů. Dalším významným teoretikem mezi nimi byl Robert Dahl. Tento politolog identifikoval dva již výše zmíněné rozměry demokratické vlády, tedy účast občanů na politickém procesu a soutěž politických skupin o moc. Tyto rozměry však dále rozpracoval, čímž dospěl k pěti kritériím demokratického procesu:

1. účinná participace,
2. rovnost při hlasování,
3. porozumění založené na informacích,
4. kontrola programu prostřednictvím lidu,
5. univerzálnost.

Důležité je ovšem poukázat na to, že Dahl považuje demokracii za doposud nedosažený ideál, a to z toho důvodu, že všechna jím definovaná kritéria žádný stát nesplnil.²¹ Proto státy, ve kterých existují demokratické režimy, označuje jako polyarchické. Polyarchii poté vnímá jako systém blížící se demokratickému ideálu, kde autority nejsou lhostejné k preferencím svých občanů. Polyarchie je teorií, která se snaží pomocí stanovených kritérií srovnávat podmínky vzniku a setrvání polyarchického systému. Přestože je tento pojem známý pouze ve spojení s Robertem Dahlem a čelil kritice, byl tento deskriptivní model pro studium demokracie přínosný. K tomu, aby daný režim mohl být označen jako polyarchický, a tedy se blížil demokratickému ideálu, ustanovil Dahl sedm institucionálních záruk,²² které musí existovat, pokud mají být splněna výše uvedená kritéria. Musí být přítomno těchto sedm institucí:

1. volení političtí činitelé,
2. svobodné a spravedlivé volby,
3. volební právo pro prakticky všechny dospělé osoby,
4. právo ucházet se o veřejné funkce,
5. svoboda projevu,
6. alternativní zdroje informací,
7. sdružovací autonomie.²³

Dalším význačným politologem je Larry Diamond, který ve svém konceptu liberální demokracie upřesňuje některé body Roberta Dahla, a zároveň některé sám přidává.

²¹ DAHL, Robert A. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 101-107

²² MELICHAR, Hynek. In: DOČEKALOVÁ, Pavla a kol. *Úvod do politologie*. Praha: Grada, 2010, s. 108 – 111

²³ BERNHAGEN, Patrick. In: HAERPFER, Christian W. a kol. *Democratization*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 28 – 29

Výsledkem jeho práce je tedy následujících devět bodů, které tvoří koncept liberální demokracie:

1. volení zástupci, kterým je podřízena i armáda a díky nim je umožněna kontrola státu a jeho klíčových rozhodnutí;
2. omezení výkonné moci dalšími vládními institucemi;
3. možnost všech skupin respektujících ústavu založit politickou stranu;
4. minoritní ani jiné skupiny nemohou být zakázány ani omezovány;
5. svoboda občanů sdružovat se v nezávislých organizacích a existence způsobů, jak hájit své zájmy či hodnoty;
6. svobodný přístup k nezávislým médiím a alternativním informacím;
7. práva a svobody občanů, kterými jsou svoboda sdružování, vyjadřování, vyznání a právo na stávkou;
8. rovnost občanů před zákonem a ochrana nezávislým soudnictvím;
9. ochrana občanů před nespravedlivým zacházením či nadměrnými zásahy do soukromého života nejen ze strany státu, kterou zajišťuje vláda zákona.²⁴

Demokracie se dá i jednoduše definovat jako forma vlády většiny, při které jsou zachována práva menšin.²⁵ Aby mohla být ustavena demokracie, je nutné, aby daný systém prošel procesem demokratizace. Tento proces má tři stádia, kterými jsou ukončení autoritářského režimu, zřízení režimu demokratického a následně jeho konsolidace. Je třeba však mít na paměti, že okolnosti, které v počátku byly jednou z příčin zřízení demokratického režimu, následně nemusí vést k jeho konsolidaci a budoucí stabilitě.²⁶

2.2 Demokratická tranzice

Přechod k demokracii, tedy demokratická tranzice, není termínem, který lze snadno definovat. Je to především z toho důvodu, že demokracie není jediným možným východiskem, které završuje tento proces. Demokratickou tranzicí je možné rozumět určité přechodné období, které nastává mezi nedemokratickým režimem a demokracií, či je možné ji vnímat jako proces, při kterém je nahrazen nedemokratický režim. Výsledkem tohoto procesu je jiný, předem neurčitý režim, který může mít podobu jak demokracie, tak i nedemokracie, revoluce či občanské války. To, co mají tedy přechody k demokracii společné, je jejich

²⁴ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 23–24

²⁵ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, s. 55

²⁶ HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna...*, s. 43

nevyzpytatelnost, proto není možné je předem naplánovat.²⁷ Pro přechod je význačné, že neexistují trvale definovaná a všeobecně akceptovaná pravidla politické hry. Akteři usilují o jejich určení, neboť právě jejich ustanovení rozhodne o vítězích a poražených v budoucnu, jinými slovy o tom, jaké prostředky bude možné užívat v politické soutěži a kdo do ní bude připuštěn.²⁸

Přechodem k demokracii se zabývalo množství autorů. Domnívám se, že je nutné zmínit především Samuela P. Huntingtona, který ve své knize *Třetí vlna: Demokratizace na sklonku dvacátého století* přichází s konceptem demokratizačních vln. Tímto termínem se dle něj má označovat „skupina přechodů od nedemokratických vládních režimů k režimům demokratickým, k nimž dochází v nějakém ohraničeném časovém období a je jich podstatně více než přechodů opačným směrem, které se odehrávají v témž období.“²⁹ Obvykle součástí tohoto procesu je také liberalizace či částečná liberalizace takových systémů, které v daném období k plné demokracii nedospějí. Huntington demokratizační procesy rozděluje do tří vln, přičemž v případě prvních dvou docházelo i k protivlnám, během kterých se některé státy navracely zpět k nedemokratickým systémům vlády. První demokratizační vlna probíhala v letech 1828–1926, následovala ji první protivlna, která trvala od roku 1922 do roku 1942. Druhá vlna byla kratší, její trvání datuje Huntington do let 1943–1962, následnou protivlnu pak do roku 1958–1975. Poslední, tedy třetí vlna demokratizace, má trvat od roku 1974.³⁰

Pro tuto diplomovou práci je důležitá třetí demokratizační vlna, která zasáhla mimo jiné také komunistický svět. Pád komunismu znamenal, že země středovýchodní Evropy byly schopny se zbavit nedemokratických systémů vlády a vydaly se na cestu demokratizace. Co se týče důvodů této vlny demokratizace, ty spatřuje Huntington především ve ztrátě legitimacy komunistických režimů a ve změně politiky vnějších aktérů. Legitimita v případě komunistického systému byla především ideologická, když ale došlo k jejímu oslabení, nebyl režim schopen ji obnovit, neboť zde byla absence mechanismů, které by tuto obnovu umožňovaly. Pokud jde o změnu politiky vnějších aktérů, jedná se konkrétně o politiku Sovětského svazu, kdy Michail Gorbačov prezentoval nový postoj, čímž dával najevo, že Sovětský svaz upřednostňuje politickou a ekonomickou liberalizaci. Tímto bylo umožněno odstranění komunistických vůdců, konání soutěživých voleb, orientace na západní Evropu a

²⁷ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii...*, s. 18–19

²⁸ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. Studie (Sociologické nakladatelství), s. 77–78

²⁹ HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna...*, s. 24

³⁰ Tamtéž, s. 24

přechod na tržní ekonomiku.³¹ Třetí vlna demokratizace zasáhla tyto země na konci 80. a začátkem 90. let 20. století, do této skupiny však lze zahrnout i další země, které zahájily přechod k demokracii, mezi ně je možné řadit právě Ukrajinu, která přechod zahájila v roce 2004.³²

Co se týče problematiky pádu nedemokratických režimů, je nutné zmínit Alfreda Stepana, který vytvořil seznam alternativních situací, které vedou k ukončení nedemokratického režimu. Tento výčet zahrnuje osm bodů, které můžeme rozdělit do dvou kategorií. V prvním případě se jedná o procedury, které mají svůj původ zvenčí daného režimu, v případě druhém se jedná naopak o procesy lokalizované uvnitř režimu. Domnívám se, že v rámci této práce není nutné se zabývat všemi možnostmi, ale pouze situací, která je charakteristická pro pád nedemokratického režimu na Ukrajině. Tento pád se řadí do Stepanovy druhé kategorie a jedná se o ukončení režimu tlakem společnosti, pro který jsou charakteristické vlny demonstrací, protesty a stávky, které vedou k následnému zahájení demokratizace.³³ Výsledkem této situace však často bývá spíše změna vlády či ustavení nástupnické autoritářské vlády s příslibem voleb do budoucna než úplná demokratizace.³⁴

2.3 Konsolidovaná demokracie

Proces přechodu k demokracii od autoritativního režimu může být poměrně rychlý a často bezproblémový, avšak následné vybudování nového demokratického systému bývá delší a komplikovanější, tedy jinými slovy, dosažení konsolidace demokracie je samostatný a mnohaletý proces s nejistým výsledkem, který v sobě zahrnuje mnoho těžkých úkolů.³⁵ Autoři zabývající se demokratizací se obecně shodují na dvou tezích. První tezí je zdlouhavost a náročnost procesu konsolidace. Zavedení demokratického volebního uspořádání je jedna věc, jeho dlouhodobé udržení bez zvratu je věcí zcela jinou a zdaleka ne všechny státy, ve kterých se přechod uskutečnil, budou schopny jej udržet. Z této skutečnosti vyplývá teze druhá, totiž faktory, které přispívají k upevnění demokracie, se nemusí nutně shodovat s těmi, které přispěly k jejímu nastolení.³⁶ V praxi tedy může nastat situace, kdy sice v zemi dojde

³¹ KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie: politika ve středovýchodní Evropě*. Praha: Dokořán, 2003. Bod (Dokořán), s. 14–15

³² ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii...*, s. 63

³³ Tamtéž, s. 63–64

³⁴ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii...*, s. 57

³⁵ KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie...*, s. 16

³⁶ BEETHAM, David. Conditions for Democratic Consolidation. *Review of African Political Economy* [online], 1994, roč. 21, č. 60, s. 159-160 [cit. 26. srpna 2023]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4006202>

k dokončení demokratické tranzice a demokracie je ustanovena, ale kvůli faktorům vnitřního či vnějšího charakteru ji nelze považovat za konsolidovanou.³⁷

Konsolidace demokracie je procesem, který se dá definovat jako stabilizace nového demokratického režimu a vytvoření perspektivy jeho dlouhodobého přetrvání.³⁸ Zahrnuje množství obtížných úkolů, mezi které lze řadit například změna politického systému, tedy nahrazení autoritářského systému demokratickým; přeorientování ekonomického systému, což obnáší zavedení tržního hospodářství, s čímž je spojena i změna sociální struktury dané společnosti; nebo také změna orientace státu ve vztahu k okolnímu světu, což může obnášet zapojení se do mezinárodních aktivit demokratických států.³⁹

Otázkou, co je konsolidovaná demokracie, se zabývali politologové Juan J. Linz a Alfred Stepan. Domnívali se, že existují dvě vstupní podmínky pro demokratickou konsolidaci, přičemž první podmínkou je dokončení procesu přechodu k demokracii, tedy procesu demokratické tranzice, kdy jedním z hlavních předpokladů je konání svobodných voleb. Druhou podmínkou je naplnění obsahu demokracie, což znamená, že se dosáhne stavu, ve kterém demokraticky zvolení zástupci fakticky demokraticky vládnou.⁴⁰ Existují tři hlediska, z jakých se dá konsolidovaná demokracie definovat. Z hlediska chování ji můžeme definovat jako situaci, ve které se žádný významný aktér nesnaží o nastolení autoritativního režimu či vypuknutí násilí, které může mít charakter jak vnitrostátní, tak vně státu, za účelem secese jeho části. Z hlediska postojů pak půjde o stav, ve kterém existuje víra většiny veřejnosti v to, že demokratické postupy jak urovnávat spory a realizovat politické změny jsou jediné vhodné, přičemž jakékoli antisystémové skupiny jsou malé a z velké části izolované od sil prodemokratických. Třetí možnost je z hlediska institucí, kdy instituce a jejich zástupci používají k vyřešení politických sporů zavedené postupy a normy.⁴¹

Definici dle výše zmíněných politologů lze tedy shrnout tak, že demokracii v dané zemi je možné označit za konsolidovanou, pokud není trvale oslabována integrita státu, neexistuje stálý nátlak významných aktérů na opětovné zavedení nedemokratického režimu, zároveň většina společnosti věří, že demokracie je nejlepší možný způsob vládnutí, a pokud nastanou konflikty, tak jsou řešeny pomocí demokratických pravidel.⁴² Tato definice konsolidované

³⁷ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii...*, s. 82

³⁸ HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. 2. aktualizované vydání. Brno: Barrister & Principal Publishing, 2018, s. 55

³⁹ KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie...*, s. 16-17

⁴⁰ LINZ, Juan J., STEPAN, Alfred. *Problems of democratic transition and consolidation: southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996, s. 7-14

⁴¹ KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie...*, s. 17

⁴² ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii...*, s. 83

demokracie se dá dle Michala Kubáta také interpretovat velmi stručným způsobem, a to tak, že se jedná o situaci, kdy „*demokraticky zvolení politici skutečně demokraticky vládnou*“.⁴³

Možným způsobem, jak rozpoznat konsolidovanou demokracii, je tzv. test předání moci, ten spočívá v tom, že demokracie je považována za konsolidovanou, když vláda, která byla sama zvolena ve svobodných a spravedlivých volbách, je ve volbách následujících poražena a přijme jejich výsledek. Smyslem tohoto testu či kritéria je, že není důležité pouze získat úřad, nýbrž prohrát a přijmout verdikt, což dokazuje, že přednost před mocí má respektování pravidel. Určité úskalí je však možné spatřovat ve skutečnosti, že je možná existence volebního systému, který bude splňovat minimální demokratické standardy, ale k předání moci nedojde, protože voliči opakovaně volí stejnou stranu. Z toho důvodu mohou někteří autoři upřednostnit tzv. test dlouhověkosti, kdy dlouhodobá existence pravidelných soutěživých voleb je dostatečná k tomu, aby mohla být demokracie hodnocena jako konsolidovaná, i přestože nedochází ke změně vládnoucí strany, neboť návyk na volební proces činí nemyslitelným jakýkoli jiný způsob jmenování vlády. Problémem zde však je, že čím déle je jedna strana u moci, tím více je možné pochybovat o skutečně rovných podmínkách stranické soutěže. Dalším úskalím je skutečnost, že dlouhodobost sama o sobě není dobrým ukazatelem toho, jak se daný systém bude chovat v budoucnosti. Důvěru v odolnost demokratického systému spíše vyvolává, když je schopen překonat jisté otřesy či krize, včetně předání moci. O demokracii lze tedy říct, že je konsolidovaná, pokud byla schopna odolat tlakům nebo krizím, aniž by došlo k potlačení politických svobod či vzdání se volebního procesu.⁴⁴

⁴³ KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie...*, s. 17

⁴⁴ BEETHAM, David. Conditions for Democratic Consolidation. *Review of African Political Economy* [online], 1994, roč. 21, č. 60, s. 160-161 [cit. 27. srpna 2023]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4006202>

3 Politický vývoj na Ukrajině v letech 1991–2014

Zlomovým rokem se pro Ukrajinu stal rok 1991, ve kterém v srpnu nastal moskevský puč. Po jeho neúspěchu Nejvyšší rada 24. srpna 1991 prohlásila Ukrajinu za nezávislý stát, což následně potvrdilo v prosinci téhož roku i celostátní referendum, ve kterém se více než 90 % jeho účastníků vyslovilo kladně pro nezávislost země.⁴⁵ Celková účast dosahovala 84 % a překvapivý výsledek byl například na Krymu, kde více než polovina voličů hlasovala pro nezávislost.⁴⁶ Lidové potvrzení nezávislosti Ukrajiny znemožnilo Gorbačovem vedené pokusy o zachování Sovětského svazu a vyústilo v jeho formální rozpuštění, které nastalo po setkání premiéra Leonida Kravčuka s ruským prezidentem Borisem Jelcinem a běloruským předsedou parlamentu Stanislavem Šuškevičem v prosinci 1991.⁴⁷

Po rozpadu Sovětského svazu se Ukrajina stala pluralitní, ale nestabilní demokracií. V průběhu 90. let se politický systém země vyvíjel dvěma paralelními směry, které kombinovaly liberálně demokratický systém s postsovětským oligarchickým rozdělováním moci a zdrojů. Rozpor mezi těmito dvěma směry ukrajinské politiky lze sledovat v obdobích, které probíhaly v letech 1992-2004 a 2005-2014. Během těchto časových period bylo období všeobecně podporovaných demokratických reforem brzy vystřídáno autoritářskými tendencemi, což následně vedlo k občanským protestům a následně změně režimu, a v tomto momentě se cyklus znovu opakoval.⁴⁸

V prvním desetiletí ukrajinské nezávislosti měli představitelé, kteří zaujímali přední pozice ve státním aparátu, několik společných rysů. Všichni postupovali ve své kariéře během pozdní Brežněvovy éry, ve které byly tolerovány korupční praktiky výměnou za veřejné projevy loajality ke straně. Představovali vrcholnou elitu společnosti, která byla zvyklá vést privilegovaný životní styl s přístupem ke zdrojům. Zároveň zůstávali mimo centrální aparát, který sídlil v Moskvě a nebyli významnými politickými osobnostmi v měřítkách Sovětského svazu. Jelikož se ale jednalo o vrcholné představitele na místní úrovni, při přesunu centra

⁴⁵ KOPEČEK, Lubomír, KUBOVÁ, Olga. Ukrajina. In. KUBÁT, Michal a kol. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. Politologie (Eurolex Bohemia), s. 404

⁴⁶ PLOKHY, Serhii. *The gates of Europe. A history of Ukraine*. New York: Basic Books, 2015, s. 321

⁴⁷ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ to Ukraine: A Contemporary History of 1991-2021*. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2021, s. 14. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/356415544_From_the_Ukraine_to_Ukraine_A_Contemporary_History_1991-2021

⁴⁸ MINAKOV, Mikhail, ROJANSKY, Matthew. Democracy in Ukraine: Are we there yet? *Kennan Cable* [online], 2018, č. 30 [cit. 6. září 2023]. Dostupné z: <https://www.wilsoncenter.org/publication/kennan-cable-no-30-democracy-ukraine-are-we-there-yet>

moci z Moskvy do Kyjeva v letech 1990-1991 jim tato skutečnost poskytovala nepopiratelnou výhodu.⁴⁹

3.1 Prezidentské období Leonida Kravčuka

Současně s referendem se konaly i první přímé prezidentské volby, ve kterých byl zvolen Leonid Kravčuk, což byl dosavadní předseda parlamentu. Výsledek těchto voleb potvrdil udržení se bývalých komunistických struktur u moci i v podmínkách nezávislosti, neboť bylo možné sledovat personální kontinuitu s předchozím komunistických obdobím při obsazování výkonných postů.⁵⁰ Pro jeho prezidentství byla typická chaotická veřejná politika, která měla za cíl uspokojit různé sociální či ekonomické skupiny společnosti, a také časté střídání osob v čele vlády, kdy během tří let jeho působení se v postu premiéra vystřídaly tři osoby. První premiér Vitold Fokin, který patřil k představitelům komunistické strany, byl zvolen většinou hlasů Rady již v listopadu 1990. Fokinovy pokusy udržet státní kontrolu nad hospodářskou činností, podporovat nesolventní průmysl a udržovat sociální politiku z dob Sovětského svazu vyústily v hyperinflaci a propad výroby.⁵¹ V době výkonu funkce prezidenta Leonida Kravčuka tedy došlo k výraznému ekonomickému propadu, který byl zapříčiněn odložením nutných ekonomických reforem a zpřetrháním vazeb s post-sovětskými zeměmi.⁵² Dalším důsledkem činů premiéra Fokina bylo poskytnutí zisku finančních prostředků pro vedoucí pracovníky státních podniků a podnikatele, kteří měli vazby na stát. V tomto období se zformovaly dvě oligarchické skupiny vedené Ihorem Kolomoiským a Viktorem Medvedčukem, které v následujících letech sehrají významnou roli v ukrajinské politice.⁵³

Co se týče roviny ústavní, v důsledku kontroverzí mezi prezidentem a parlamentem došlo zablokování přijetí nové ústavy. V únoru roku 1992 tak byla novelizována ústava sovětská, ve které byla určena pozice prezidenta v rámci systému, který se blížil parlamentnímu režimu.⁵⁴ Ústava nově definovala prezidenta jako hlavu státu a reprezentanta výkonné moci, který má omezené pravomoci. Pro jmenování premiéra bylo zapotřebí, aby k tomu udělila souhlas Nejvyšší rada, což platilo i k obsazení některých klíčových vládních postů. Parlamentu také zůstala kontrola i nad velkou částí výkonné moci.⁵⁵ S touto situací

⁴⁹ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...* s. 19

⁵⁰ KOPEČEK, Lubomír, KUBOVÁ, Olga. *Ukrajina...*, s. 404

⁵¹ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s. 19-20

⁵² CABADA, Ladislav. *Ukrajina: Hybridní demokracie mezi Evropou a Ruskem*. In. CABADA, Ladislav a kol. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. Praha: Oeconomica, 2008, s. 403

⁵³ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s. 20

⁵⁴ CABADA, Ladislav. *Ukrajina: Hybridní demokracie...*, s. 403

⁵⁵ KOPEČEK, Lubomír, KUBOVÁ, Olga. *Ukrajina...*, s. 405-406

nebyl Kravčuk spokojen, proto se opakovaně snažil o posílení svojí pozice jakožto prezidenta.⁵⁶

Jmenování druhého premiéra Leonida Kučmy v říjnu 1992 bylo reakcí na tlak představitelů parlamentu, kteří byli znepokojeni pomalým tempem reforem a prohlubující se hospodářskou krizí. V této době již Kravčuk ztratil většinu své dřívější podpory v Radě a byl ochoten na Kučmu delegovat výlučné pravomoci v ekonomické oblasti, aby tím předešel případným politickým zásahům proti své autoritě. V tomto momentě však Kravčuk mohl jen stěží zastavit svůj politický konec.⁵⁷ V následujícím roce se prezident dostal do konfliktu s vládou. V tomto sporu se parlament přiklonil na stranu premiéra, a zároveň jeho kabinetu určil mimořádné pravomoci na dobu 6 měsíců na přelomu let 1992 a 1993, které měly přispět k překonání výše zmíněné ekonomické krize. Tento krok ovšem k úspěchu nevedl, krize pokračovala a premiér Kučma byl donucen k rezignaci.⁵⁸

V létě roku 1993 čelila prezidentova administrativa silicím protestům horníků na Donbasu, kteří vyvíjeli tlak na prezidenta a parlament, aby přesunuli plánované parlamentní a prezidentské volby na březen a červen 1994. Kravčuk se pokusil volby zrušit a dlouho nebylo jasné, zda se vůbec uskuteční. Na podzim 1993 bylo také naplánováno referendum o důvěře Kravčukovi, které bylo ale na poslední chvíli zrušeno. Co se parlamentních voleb týče, prezident deklaroval, že doufá v nízkou účast voličů, která bude menší než 50 %, což by znamenalo, že budou neplatné a Ukrajina zůstane s demokraticky zvoleným prezidentem, ale bez parlamentu. Volební účast však byla naopak vysoká a prvního kola parlamentních voleb v březnu 1994 se zúčastnilo 74 % voličů. V drtivé většině byli zvoleni noví kandidáti, kteří nahradili ty zjevně zkorumpované. Prohráli Kravčukovi centristé, kteří byli obecně vnímáni jako nejzkorumpovanější, nejvíce naopak získali komunisté. Kvůli komplikovanému volebnímu systému však zůstalo 112 ze 450 křesel prázdných, proto se v následujících měsících konaly doplňující volby, které postupně zmírnily komunistickou orientaci parlamentu.⁵⁹

Předčasné prezidentské volby byly naplánovány na červen 1994. Kravčuk se na poslední chvíli pokusil zachránit své politické postavení tím, že oslovil horníky z Donbasu a jmenoval Juchyma Zvjahilského, bývalého ředitele největšího ukrajinského uhelného dolu, předsedou vlády. Jeho snaha však nedokázala zvrátit jeho klesající popularitu ani mu zajistit

⁵⁶ CABADA, Ladislav. Ukrajina: Hybridní demokracie..., s. 403

⁵⁷ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s.20

⁵⁸ CABADA, Ladislav. Ukrajina: Hybridní demokracie..., s. 403

⁵⁹ ÅSLUND, Anders. Eurasia Letter: Ukraine's Turnaround. *Foreign Policy* [online], 1995, č. 100, s. 130-131 [cit. 13. září 2023]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/1149308>

prostředky na úspěšnou kampaň na znovuzvolení. Hlavní podnikatelé v průmyslu na východě podpořili jeho vyzyvatele Kučmu v očekávání, že zahájí privatizaci, která jim de iure zajistí vlastnictví jejich podniků. Při bližším prozkoumání kampaně těchto dvou kandidátů je možné zjistit, že byla v mnohém odlišná. Kučma sliboval zásadní ekonomické reformy, ale zároveň vedl kampaň jako reprezentant ekonomických a kulturních práv ruskojazyčných regionů jihovýchodní Ukrajiny. Zavázal se, že podpoří status ruského jazyka a obnoví hospodářské vztahy s Ruskem. Naproti tomu stávající prezident Kravčuk, který se opět představil jako prozápadní, nacionalistický vůdce, získal podporu národně demokratických stran a západoukrajinských představitelů disentu. Oba hlavní kandidáti tak zpolarizovali voliče, což bude následně ovlivňovat výsledky voleb na následujících patnáct let. Výsledky druhého kola voleb v roce 1994 poukázaly na volební rozdělení mezi východem a západem, přičemž v budoucích letech se podpora prozápadních kandidátů a stran rozšířila i do zbytku Ukrajiny, ale až do roku 2014 se jihovýchodní oblasti stavěly na stranu proruských představitelů.⁶⁰

V závěru je nutné poukázat na to, co po sobě Kravčuk zanechal. Navenek se mu podařilo dosáhnout mírového rozpadu Sovětského svazu a mezinárodního uznání hranic Ukrajiny. Ve vnitrostátním měřítku se po porážce v demokratických volbách vzdal moci ve prospěch svého vyzyvatele, čímž vytvořil precedens pro postsovětskou Ukrajinu. Nicméně se neúspěšně pokusil upevnit svou moc, což mohlo sloužit jako odstrašující příklad pro jeho nástupce.⁶¹

Co se stranického systému týče, přibližně od roku 1988 do poloviny roku 1991 se vytvořila alternativní občanská hnutí, která se soustředila především na západní Ukrajině. Nejvlivnějším z těchto hnutí se stalo Lidové hnutí Ukrajiny, tzv. Ruch, a následně pak buď odštěpením od něj či samostatnou cestou začaly vznikat politické strany s různou politickou orientací. Profilace těchto stran však byla v počáteční fázi a chyběla jim propracovanější organizační struktura. Přibližně v této době se také začíná diferencovat komunistická strana. Následně v letech 1991 až 1993 se začíná definitivně rozpadat Ruch. Jeho šéf V. Čornovil zbytek hnutí postupně profiluje jako politickou stranu, která má národně-demokratickou orientaci, čímž se stává nejsilnějším subjektem, který se v rámci politického spektra nachází napravo od středu. V důsledku delegalizace komunistické strany, která nastala na konci srpna 1991, část komunistických poslanců zakládá dvě nástupnické formace, kterými jsou Socialistická strana Ukrajiny a Rolnická strana Ukrajiny. Zbylá část členů a poslanců, která

⁶⁰ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s. 21

⁶¹ Tamtéž.

byla nespokojená se zakázáním a likvidací komunistické strany, si následně v roce 1993 prosadila obnovení Komunistické strany Ukrajiny.⁶²

3.2 Prezidentské období Leonida Kučmy

Leonid Kučma se stal vítězem v druhém kole voleb v roce 1994, když se ziskem 52 % porazil svého oponenta Leonida Kravčuka, a tímto se vrátil na vrchol ukrajinské politiky. Před volbami byl podpořen tzv. Dněpropetrovským klanem, což je prorusky orientovaná ekonomicko-politická struktura, se kterou se Kučma shodoval právě v jejím proruském postoji. Po volbách se však tímto postojem již neprezentoval a začal se profilovat jako ukrajinský nacionalista, který usiluje o plnou emancipaci Ukrajiny, což mu následně zajistilo podporu význačné části národně-demokratického proudu, jež vycházel z tradice Ruchu.⁶³

Od začátku svého prezidentského období podnikal Kučma kroky k centralizaci moci v prezidentské administrativě a snažil se od parlamentu převzít kontrolu nad vládou.⁶⁴ Při jednání s vládou však čelil značnému problému. Při posledních pokusech oslovit komunisty a proruské voliče navrhl jeho předchůdce na post premiéra Vitalije Masola, komunistu, který tuto funkci zastával již dříve, ale v roce 1990 byl nucen odstoupit. Parlament zvolil Masola jen několik dní předtím, než byl Kučma zvolen prezidentem. Nový prezident na tuto skutečnost reagoval přijetím práva jmenovat ministry do funkce prostřednictvím dekretu. Kučmovi se až 1. března 1995 podařilo premiéra přesvědčit, aby odstoupil ve prospěch reformisty Jevhena Marčuka. Parlament se však zdráhal Masolovu rezignaci přijmout a komunisté požadovali, aby byla odebrána funkce ministrům jmenovaných Kučmou. Jako kompromis parlament na začátku dubna 1995 odhlasoval sesazení celé vlády. Ve skutečnosti však odešel pouze premiér, zatímco ministři zůstali jako dočasní.⁶⁵

Na přelomu března a dubna 1994 se konaly parlamentní volby. Z celkového počtu 450 poslanců v nich však bylo zvoleno jen 338, a to z důvodu nedostatků volebního zákona. V některých okrscích muselo dojít k opakování voleb. Nejsilnější stranou se stali komunisté, přičemž byli následováni dalšími levicovými uskupeními. Do parlamentu se však dostal velký počet nezávislých poslanců, což znemožnilo vytvořit levici stabilní většinu, tudíž nedošlo k přílišnému obratu v politickém směřování Ukrajiny.⁶⁶

⁶² KOPEČEK, Lubomír, KUBOVÁ, Olga. Ukrajina..., s. 421

⁶³ CABADA, Ladislav. Ukrajina: Hybridní demokracie..., s. 403

⁶⁴ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s. 21

⁶⁵ ÅSLUND, Anders. Eurasia Letter: Ukraine's Turnaround. *Foreign Policy* [online], 1995, č. 100, s. 132 [cit. 16. září 2023]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/1149308>

⁶⁶ RYCHLÍK, Jan a kol. *Dějiny Ukrajiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Dějiny států, s. 404

Hlavní výhodou oproti jeho předchůdci Kučmovi poskytovaly kontakty v jeho rodné Dněpropetrovské oblasti, odkud pocházel i Valeriy Pustovoitenko, který se stal ministrem, což novému prezidentovi poskytovalo nepřímý vliv na tvorbu a stanovení vládní politiky a agendy. Později se Pustovoitenko stává nejdéle sloužícím premiérem během dvou Kučmových prezidentských období.

Na rozdíl od Kravčuka využíval svých pravomocí k odvolávání a po roce 1996 i ke jmenování vedoucích pracovníků státní správy, čímž si vytvářel loajální síť, která spočívala v součinnosti místních úředníků s oligarchy.⁶⁷ Během let 1995–1996 tedy Kučma posílil své postavení a jako svůj poradní orgán zřídil Radu regionů, čímž se mu podařilo získat podporu regionálních politických elit.⁶⁸ Jeho dalším cílem bylo vyjasnit postavení jednotlivých ústavních orgánů, a proto zvýšil tlak na parlament. Tento tlak skončil pro Kučmu úspěchem a v červnu 1995 byla představena kompromisní ústavní dohoda mezi prezidentem a Nejvyšší radou, která přechodně stanovila postavení jednotlivých ústavních orgánů. Současně však bylo třeba rychle přijmout novou ústavu, která byla nakonec parlamentem schválena v červnu 1996, stalo se tak pod hrozbou referenda o důvěře. Klíčovou roli v přijetí ústavní dohody i nové ústavy sehrál Olexandr Moroz, který byl šéfem parlamentu a lídrem exkomunistické Socialistické strany Ukrajiny. Ústavou byla pozměněna dělba moci, čímž se po formální stránce blížila k poloprezidentskému modelu vlády.

Vývojem po roce 1996 bylo následně stvrzeno, že ústavou byl sice v určité míře stabilizován politický systém, ale nadále přetrvával rozporuplný vztah mezi prezidentem a parlamentem, přičemž docházelo k častým konfliktům a napětí. Jako značný problém se ukázal fragmentovaný parlament, ve kterém se ukázalo jako prakticky nemožné vytvořit trvalou provládní většinu. Ke změně došlo až při parlamentních volbách v roce 1998, které se konaly podle nového volebního zákona, který zavedl smíšený volební systém. Díky výsledku těchto voleb došlo ke zpřehlednění složení parlamentu.⁶⁹

V roce následujícím se konaly prezidentské volby, ve kterých byl během prezidentské kampaně hlavním oponentem Kučmy šéf Komunistické strany Ukrajiny Petro Symonenko. Zájem kandidovat projevil i Pavlo Lazarenko, který v letech 1996–1997 zastával funkci předsedy vlády. Stal se však obětí Kučmy, který byl nakloněn k použití státního donucovacího aparátu proti svým politickým vyzyvatelům nebo kritikům. Lazarenko byl obviněn z rozsáhle zpronevěry státních prostředků, a nakonec byl nucen z Ukrajiny

⁶⁷ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s. 22

⁶⁸ CABADA, Ladislav. *Ukrajina: Hybridní demokracie...*, s. 403

⁶⁹ KOPEČEK, Lubomír, KUBOVÁ, Olga. *Ukrajina...*, s. 407

uprchnout. Když Kučma změnil svou strategii z roku 1994 a kandidoval pod prozápadními hesly, potřeboval k vítězství rozdělit Symonenkovu základnu podpory, která byla převážně na jihovýchodě Ukrajiny. Dříve vytvořená loajální síť úředníků mu posloužila k mobilizaci podpory a falšování hlasů, a nakonec Kučmovo vítězství ve druhém kole voleb v Doněcké, Dněpropetrovské a Oděské oblasti kompenzovalo ztráty v jiných jihovýchodních částech Ukrajiny a umožnilo mu porazit Symonenka poměrem hlasů 56,2 % ku 37,8 %.⁷⁰

Po svém znovuzvolení se Kučma pokusil posílit své postavení pomocí referenda, které mělo rozšířit prezidentské kompetence podobně jako je tomu v Rusku, kupříkladu možnost prezidenta rozpustit parlament „se souhlasem lidu“. Zejména mu ale šlo o omezení pravomocí parlamentu včetně zrušení imunity poslanců. V praxi se sice díky zásahu Ústavního soudu tyto návrhy neuplatnily, Kučma však základ těchto návrhů, kterými bylo nedemokratické smýšlení, ve své politické praxi aplikoval. Pomocí svých autoritářských kroků přiblížil Ukrajinu Lukašenkovu režimu v sousedním Bělorusku, vrcholem se následně stal v roce 2000 jeho podíl na organizaci vraždy novináře Grigorije Gongadzeho.⁷¹ Celou tuto kauzu odstartoval obviněním prezidenta šéf Socialistické strany Ukrajiny Olexandr Moroz, a v jejím důsledku se Ukrajina dostala do hluboké a dlouhé politické krize, kterou doprovázely útoky opozice na prezidenta a došlo také k poklesu podpory Kučmy ze strany Evropské unie a Spojených států. Opozice také započala kampaň „Ukrajina bez Kučmy“ a žádala jeho rezignaci na prezidentský úřad, s úspěchem se ovšem nesečkala.

V roce 2002 se konaly parlamentní volby, ve kterých se sice podařilo uspět stranám, které vystupovaly proti prezidentovi, jako tomu bylo i u vítězného bloku bývalého premiéra Viktora Juščenka Naše Ukrajina, ale prezidentovi se podařilo zajistit setrvání vládního kabinetu, který mu byl oddaný. Důvodem byla především přetrvávající fragmentace parlamentu a neschopnost opozice utvořit parlamentní většinu. Oproti tomu prezident byl schopen si zajistit podporu jak proprezidentských formací, tak většiny nezávislých poslanců, kteří parlamentní většinu společně vytvořily. V období, které následovalo po volbách, nastala politická mobilizace před prezidentskými volbami, které měly nastat v říjnu až listopadu 2004. Na konci roku 2002 se Kučma snažil posílit svoji pozici a chtěl získat podporu ekonomicky a politicky vlivného doněckého klanu. Došlo k odvolání stávajícího premiéra Alexandra Kinacha, který byl nahrazen dosavadním doněckým gubernátorem Viktorem Janukovyčem.⁷²

⁷⁰ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s. 22

⁷¹ CABADA, Ladislav. *Ukrajina: Hybridní demokracie...*, s. 403

⁷² KOPEČEK, Lubomír, KUBOVÁ, Olga. *Ukrajina...*, s. 408

Klíčem Kučmova úspěchu byla korupce, protože poskytoval zdroje soukromým osobám, které je poté využívaly na podporu Kučmových politických cílů. Tento systém spočíval v převodu státního majetku na rodinné příslušníky či spojenecké firmy, anebo vytvářením příležitostí k rozkrádání majetku pro vybrané vedoucí pracovníky státních podniků, jako tomu bylo například u ropného a plynárenského monopolu Naftogaz. Mezi hlavní příjemce tohoto systému patřil Viktor Pinčuk, podnikatel z Dněpropetrovska, kterému prudce vzrostl majetek poté, co se oženil s Kučmovou dcerou. Jeho společnost získala v sérii privatizačních transakcí podhodnocené akcie, a následně i kontrolní podíl ve významných hutních podnicích. Pinčukova politická strana Pracující Ukrajina měla v parlamentu vlastní frakci a také vlastnil několik televizních kanálů, které sloužily k propagaci Kučmovy administrativy. Další vlivná skupina byla vedená Viktorem Medvedčukem a Hryhorijem Surkischem. Ta získala kromě povolení k dovozu ropných produktů a zemního plynu také kontrolu nad místními dodavateli elektřiny. Jejich politická strana, Sociálně demokratická strana Ukrajiny, se stala klíčovým partnerem pro prezidentských zástupců v parlamentu a po Kučmově znovuzvolení převzala nad parlamentem kontrolu. Medvedčuk se poté dostal na vrchol své politické kariéry, když se nejprve stal místopředsedou parlamentu a později šéfem prezidentské administrativy. V této pozici řídil proces změny ústavy, která zvýšila roli parlamentu a zavedla přísnou politickou kontrolu nad médii. Třetí oligarchická skupina vznikla v Doněcké oblasti, kde gubernátor Viktor Janukovyč dohlížel nad přerozdělováním průmyslového majetku ve prospěch skupin vybraných podnikatelů. Ústřední postavou mezi nimi byl Rinat Achmetov, který se stal nejbohatším podnikatelem na Ukrajině, kromě toho se však zaměřil i na politiku a investoval do politické strany Strana regionů. Počátkem roku 2004 již tato strana tvořila druhou největší stranu v parlamentu za Juščenkovou Naší Ukrajinou, její vzestup byl však jednou z příčin oslabení Kučmovy moci.⁷³

Vzhledem k tomu, že ústava stanoví pro každého kandidáta dva mandáty v řadě, neměl mít Kučma možnost znovu v prezidentských volbách kandidovat. Ukrajinský Ústavní soud však v prosinci roku 2003 rozhodl, že Kučma může kandidovat i potřetí, neboť poprvé byl zvolen ještě před schválením nové ústavy. Rozhodnutí bylo však později revidováno, tudíž proti kandidátovi největší opoziční formace Naše Ukrajina stanul premiér Janukovyč, kterého Kučma výrazně podporoval.⁷⁴ Mimo jiné měl také silnou podporu ruského prezidenta Vladimira Putina. Na tomto místě je také důležité zmínit, že Janukovyč měl za sebou kriminální minulost, byl dvakrát odsouzen za zabití a za krádež státního majetku. Rusové měli

⁷³ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s. 23

⁷⁴ CABADA, Ladislav. *Ukrajina: Hybridní demokracie...*, s. 403-404

k dispozici jeho trestní záznamy, což jim poskytovalo možnost k tomu ho vydírat.⁷⁵ Několik měsíců před volbami panovala všeobecná shoda odborníků na tom, že volby budou klíčové nejen pro rozhodnutí o tom, kdo se stane příštím prezidentem, ale také pro určení budoucího vývoje samotné země.⁷⁶ Již před volbami došlo k situaci, kdy byl Juščenko v září 2004 otráven, což sice přežil, ale bylo poznamenáno jak jeho zdraví, tak vzhled. Samotné volby se konaly 31. října 2004 a Juščenko i Janukovyč postoupili do druhého kola se ziskem 39 % hlasů. Ve druhém kole voleb měl Juščenko podporu neúspěšného kandidáta Socialistické strany Olexandra Moroze, a také Julie Tymošenkové, které Juščenko přislíbil, že ji učiní po svém zvolení předsedkyní vlády, pokud na kandidaturu sama rezignuje. Po druhém kole voleb byl však spuštěn proces, který se označuje jako tzv. Oranžová revoluce.⁷⁷

3.3 Oranžová revoluce

Označení „Oranžová revoluce“ se vžilo pro sérii celonárodní protestů, které započaly 22. listopadu 2004 na kyjevském náměstí Nezávislosti a v následujících 17 dnech pokračovaly po celé zemi. Důvodem pro vypuknutí protestů byly volební podvody.⁷⁸ Na tomto místě je však dobré zmínit, že označení „revoluce“ není úplně přesné. Revoluce v klasickém pojetí znamená násilné nahrazení staré politické elity novou, která se opírá o vysokou podporu veřejnosti. V případě Ukrajiny se opozice snažila vyhnout násilí, neboť se obávala, že jakákoli neřízená akce by mohla poskytnout státu záminku pro ospravedlnění použití síly proti protestujícím. Organizátorům protestů se také nepovedlo odstavit od moci prezidenta ani premiéra, a situace nakonec vyústila v politický kompromis.⁷⁹

V průběhu druhého kola prezidentských voleb průzkumy veřejného mínění i tzv. exit-pollové výsledky, u kterých je šetření prováděno mezi voliči opouštějícími volební místnosti, předpokládaly jasné vítězství Juščenka,⁸⁰ který by dle nich měl dostat 55 % hlasů. U premiéra Janukovyče byl předpokládán výsledek 43 % hlasů. Po zveřejnění oficiálních výsledků Ústřední volební komise (dále jen Komise) však Janukovyč, favorit ukrajinské zkorumpované

⁷⁵ VAN ZON, Hans. Why the Orange Revolution succeeded. *Perspectives on European politics and Society* [online], 2005, č. 6, s. 376-382 [cit. 20. září 2023]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15705850508438925>

⁷⁶ SAMOKHVALOV, Vsevolod. Ukraine and the Orange Revolution: Democracy or a 'Velvet Restoration'? *Southeast European and Black Sea Studies* [online], 2006, roč. 6, č. 2, s. 257 [cit. 24. září 2023]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14683850600694338>

⁷⁷ CABADA, Ladislav. Ukrajina: Hybridní demokracie..., s. 403-404

⁷⁸ KARATNYCKY, Adrian. Ukraine's Orange Revolution. *Foreign Affairs* [online], 2005, roč. 84, č. 15, s. 35 [cit. 20. září 2023]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20034274>

⁷⁹ SAMOKHVALOV, Vsevolod. Ukraine and the Orange Revolution..., s. 257-358

⁸⁰ CABADA, Ladislav. Ukrajina: Hybridní demokracie..., s. 404

elity, údajně porazil svého vyzyvatele o 2,5 %. Tento výsledek byl okamžitě zpochybněn. Po uzavření volebních místností Komise oznámila, že volební účast v ruskojazyčných východních oblastech Ukrajiny odpovídá celostátnímu průměru, který činí 78 až 80 %. Později však Komise radikálně zvýšila údaje o volební účasti na východě země. Účast v Doněcké oblasti se vyšplhala ze 78 % na 96,2 %, přičemž podpora Janukovyče se pohybovala kolem 97 %. V sousedním Luhansku se volební účast zvýšila z původních 80 % na 89,5 %, pro Janukovyče mělo hlasovat více než 92 %. V několika východních oblastech měla být účast ve druhém kole voleb o 40 % vyšší v porovnání s kolem prvním. Tento vzestup hlasů na poslední chvíli znamenal přes milion nových hlasů, které favoritovi režimu zaručily vítězství.

Během volebního dne docházelo k tomu, že desítky tisíc voličů dostávaly více volebních lístků. Snahy ovlivnit volby ve prospěch Janukovyče však začaly mnohem dříve. Vládou kontrolovaná státní televize vystavovala Juščenka po dobu šesti měsíců neustálému přívalu negativního zpravodajství a zkreslených informací, přičemž mu byla odepřena možnost obhajoby.⁸¹ Jednou z možností, které ale Juščenko v předvolební kampani hojně využíval, bylo cestování po celé zemi a setkávání se s lidmi osobně. Jeho projevy na těchto setkáních pak byly natáčeny a následně využity v reklamě, která se vysílala v televizi, aby byl jejich dopad ještě umocněn.⁸² Před volbami došlo také k jeho výše zmíněné otravě dioxinem. Juščenko ale nebyl jediný, kdo čelil neustálému tlaku, jeho kolegové byli mimo jiné zatýkáni na základě falešných obvinění. Na volebním podvodu se poté podílely desítky úředníků a dle telefonních odposlechů také někteří z nejvyšších činitelů, jedním z nich byl například i Viktor Medvedčuk.⁸³

Oficiální výsledky voleb byly zveřejněny 21. listopadu, poté nastaly v Kyjevě a dalších městech západní Ukrajiny protesty a demonstrace na podporu poraženého Juščenka. Na východě a jihu Ukrajiny však demonstrace započaly také, ale s tím rozdílem, že lidé podporovali Janukovyče a politické elity se zde dokonce připravovaly na možnost, že tato část bude oddělena od Ukrajiny. V tomto momentě se zapojily i vnější aktéři, přičemž Juščenko byl podporován západními zeměmi, nejvíce prezidenty Polska a Litvy, a Janukovyč byl nejvíce podporován Ruskem, ruský prezident Putin mu dokonce opakovaně gratuloval k vítězství. Situace se vyřešila 3. prosince, kdy v důsledku podvodů a nedostatkům

⁸¹ KARATNYCKY, Adrian. Ukraine's Orange Revolution. *Foreign Affairs* [online], 2005, roč. 84, č. 15, s. 36 [cit. 23. září 2023]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20034274>

⁸² DYCZOK, Marta. Breaking Through the Information Blockade: Election and Revolution in Ukraine 2004. *Canadian Slavonic Papers* [online], 2005, roč. 47, č. 3/4, s. 253 [cit. 23. září 2023]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40871017>

⁸³ KARATNYCKY, Adrian. Ukraine's Orange Revolution..., s. 36-38

v organizaci při volbách Nejvyšší soud rozhodl, že druhé kolo voleb je neplatné a zároveň vyhlásil jeho opakování 26. prosince. S tímto verdiktem souhlasil i tábor Janukovyče, ale výměnou za schválení dodatků k ústavě, v důsledku kterých došlo k oslabení pozice prezidenta. V opakované volbě již zvítězil Juščenko se ziskem 52 % hlasů. Janukovyč obsadil druhé místo a získal 44,2 % hlasů, následně napadl výsledky u Komise i Nejvyššího soudu, ale neuspěl.⁸⁴

Oranžová revoluce vzbudila na Ukrajině i v západních zemích naději, že Ukrajina jednoznačně započala cestu demokratických reforem a integrace se západem. Ukázalo se však, že ukrajinská tranzice je složitější, než mnozí předpokládali.⁸⁵

3.4 Prezidentské období Viktora Juščenka

Viktor Juščenko byl inaugurován v lednu 2005 a tímto převzal prezidentský úřad. Jak bylo předem domluveno, novou premiérkou se stala Julija Tymošenková, která byla další z významných postav Oranžové revoluce.⁸⁶ Ačkoliv tato dvojice představovala generační změnu, byla součástí ukrajinské politické a podnikatelské elity již od počátku 90. let. Juščenkova rychle se rozvíjející politická kariéra byla zásluhou dřívější podpory Kučmy a oligarchů, jako byl Petro Porošenko. Tymošenková se zapojila do obchodu s plynem pod vedením tehdejšího premiéra Pavla Lazarenka, který byl později ve Spojených státech odsouzen za praní špinavých peněz. Jakmile se Juščenko a Tymošenková dostali k moci, aplikovali některé ze strategií, které používali jejich předchůdci, aby se vyhnuli zpochybnění své vlády.⁸⁷ Cesty Juščenka a Tymošenkové se však brzy rozešly. Již 8. září 2005 Juščenko ve svém projevu nařkl Tymošenkovou ze „zrady oranžové revoluce“ a využívání funkce předsedkyně vlády ke svým obchodním zájmům. Důsledkem bylo její odvolání, a nakonec celá vláda podala demisi. Sestavením nové vlády byl pověřen Jurij Jechanurov, ekonom, který neměl žádný politický program a bylo proto možné předvídat, že bude poslušně vykonávat příkazy Juščenka. Opozice, včetně Tymošenkové, byla proti a premiér byl Nejvyšší radou schválen až na druhý pokus, přičemž již v lednu 2006 byla jeho kabinetu vyslovena nedůvěra.

Na jaře 2006 došlo k vyvrcholení konfliktu mezi Tymošenkovou a Juščenkem, což se navenek projevilo jako spor mezi parlamentem a prezidentem. Příčinou mu byla novela ústavy, která díky posílení opozice Blokem Julie Tymošenkové vešla v platnost 1. ledna 2006

⁸⁴ CABADA, Ladislav. Ukrajina: Hybridní demokracie..., s. 404

⁸⁵ LARRABEE, F. Stephen. Ukraine at the Crossroads. *The Washington Quarterly* [online], 2007, č. 30, s. 45 [cit. 24. září 2023]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1162/wash.2007.30.4.45>

⁸⁶ CABADA, Ladislav. Ukrajina: Hybridní demokracie..., s. 404

⁸⁷ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s. 25

a v praxi se uplatnila po následujících volbách do Nejvyšší rady. Novela omezila mimo jiné právo prezidenta jmenovat a odvolávat předsedu vlády a jednotlivé ministry.

Parlamentní volby se konaly 26. března 2006. Kandidovalo v nich 45 politických uskupení, přičemž pouze pět z nich překročilo potřebnou hranici 3 %. Vítězná Strana regionů Viktora Janukovyče získala 32,14 % hlasů a 186 mandátů. Následoval ji Blok Julie Tymošenkové, který získal 22,14 % hlasů a 107 křesel. Strana prezidenta Juščenka Naše Ukrajina, která byla formálně vedena premiérem Jechanurovem, obsadila až třetí místo, když získala 13,95 % hlasů a 81 křesel. Posledními dvěma stranami, které se dostaly do parlamentu, byly Ukrajinská socialistická strana Oleksandra Moroze s 33 křesly a komunistická strana Petra Symonenka s 21 mandáty.⁸⁸

Po volbách nastala dlouhá politická krize, která v důsledku znamenala úpadek Juščenkovy popularity. Vedly se spory o obsazení postu premiéra i předsedy Nejvyšší rady, což nakonec vedlo ke vzniku uskupení s názvem Aliance národní jednoty či Antikrizová koalice, která byla složena ze Strany regionů, socialistů a komunistů. Následně byl Janukovyč jmenován premiérem a nová vláda se funkce ujala v srpnu 2006. Brzy nato však nastala nová politická krize, která v důsledku vedla k vypsání mimořádných předčasných voleb, které se konaly 30. září 2007. V nich byla uzavřena koalice Bloku Julie Tymošenkové, Naší Ukrajiny a s ní spojenou organizací s názvem Lidová sebeobrana. Vítězem se sice opět stala Strana regionů se ziskem 34,37 % hlasů a 175 křesel, ale vzniklá koalice měla mírnou převahu, když blok Tymošenkové získal 30,71 % a 156 křesel a Naše Ukrajina 14,15 % se 72 mandáty. Poté následovali komunisté s 27 křesly a blok Volodymyra Lytvyna s 20 mandáty. Výsledek voleb znamenal, že Juščenko musel jmenovat premiérkou Julii Tymošenkovou, k čemuž došlo 4. prosince 2007.

V roce 2008 nastala však nová politická krize, jejíž příčinou byly rozpory o zaujetí stanoviska k rusko-gruzínskému konfliktu. Juščenko požadoval, aby se Ukrajina vyslovila proti ruské invazi, zatímco Tymošenková jménem ukrajinské vlády zaujala neutrální postoj. Krizi také zapříčinil návrh zákona, který měl více omezit pravomoci prezidenta při jmenování vlády a dalších představitelů. Při hlasování 4. září hlasovali pro přijetí poslanci bloku Tymošenkové a opoziční Strany regionů. Následoval odchod Naší Ukrajiny z koalice, která se 16. září rozpadla. Prezident se poté pokusil rozpustit parlament a vypsát nové volby, jeho právo bylo ale ústavním soudem zpochybněno. Krize byla poté zažehnána, když došlo k znovuvytvoření původní koalice. Ve stejném roce nastala po celém světě i finanční krize,

⁸⁸ RYCHLÍK, Jan a kol. *Dějiny Ukrajiny...*, s. 412-413

kteřou následovala krize plynová, při které došlo k rusko-ukrajinskému sporu, který vedl k podepsání smluv s Ruskem, které pro Ukrajinu nebyly výhodné, což snížilo popularitu Juščenka i Tymošenkové.

V lednu a únoru 2010 se uskutečnily prezidentské volby. Dosavadní prezident neměl šanci obhájit svůj mandát, proto se hlavními soupeři stali Viktor Janukovyč a Julija Tymošenková, přičemž oba kandidáti byli spojováni s proruskými postoji. První kolo voleb se konalo 17. ledna 2010. Juščenko v něm získal jen 5,45 % hlasů, zvítězil Janukovyč a na druhém místě skončila Tymošenková. Ve druhém kole konajícím se 7. února se vítězem opět stal Janukovyč se ziskem 48,95 % hlasů. Tymošenková získala 45,47 %, zároveň vznesla námitky k soudu proti průběhu voleb, které ovšem později stáhla.⁸⁹

3.5 Prezidentské období Viktora Janukovyče

Viktor Janukovyč složil přísahu před parlamentem 25. února 2010 a tím se stal čtvrtým prezidentem Ukrajiny. Spolupráce mezi ním a Tymošenkovou by mohla fungovat jen obtížně, její koaliční vláda nebyla udržitelná a když se premiérka 1. března 2010 rozhodla požádat Nejvyšší radu o důvěru, nebyla jí udělena. Novým premiérem se stal Nikolaj Azarov ze Strany regionů, který se společně s Janukovyčem rozhodl odstranit Tymošenkovou z politiky. Brzy proti ní bylo zahájeno vyšetřování za údajné zneužívání veřejných fondů a byla obviňována za uzavření nevýhodných smluv o dodávkách zemního plynu s Ruskem v roce 2009. Tymošenková byla později vzata do vazby a 11. října odsouzena k trestu odnětí svobody na dobu sedmi let a měla zaplatit náhradu škody, která činila 188 milionu dolarů. Celý proces vzbudil kontroverze nejen na Ukrajině, ale i v zahraničí.

Co se týče vnitřní politiky, Janukovyčovi se povedlo opětovně posílit postavení prezidenta oproti parlamentu. Novela ústavy z roku 2004 byla ústavním soudem prohlášena za neplatnou, proto byla plně rehabilitována ústava z roku 1996. V zahraniční politice měla Ukrajina dle Janukovyče zůstat neutrální, proto se odklonil od snah Ukrajiny o plné členství v NATO.

V říjnu 2012 se opět konaly parlamentní volby. Vítězem se v nich stala Strana regionů vedená premiérem Azarovem, který v předvolební kampani kladl důraz na vlastní vládu, kterou prezentoval jako „vládu stability“ a zdůrazňoval urovnání vztahů s Ruskem i Evropskou unií. Strana získala 30 % hlasů a 185 křesel. Blok Tymošenkové, který expremiérka vedla z vězení, se v kampani zaměřil na kritiku Janukovyče, a nakonec získal jen

⁸⁹ RYCHLÍK, Jan a kol. *Dějiny Ukrajiny...*, s. 413-416

101 křesel. Novým subjektem, který se se ziskem 40 mandátů dostal do parlamentu, bylo hnutí Úder, které vedl Vitlij Klyčko. Jeho kampaň byla založena především na boji proti korupci a klientelismu, a také propagoval sblížení Ukrajiny s Evropskou unií a Severoatlantickou aliancí. Další uskupení s názvem Celoukrajinské sjednocení Svoboda získalo 37 křesel. Jednalo se o krajně pravicovou a nacionalistickou stranu, která byla vedena Olehem Ťahnybokem. Poslední větší stranou byli komunisté se ziskem 32 křesel. Dále se do parlamentu dostaly ještě tři menší strany a 43 nezávislých kandidátů. Po volbách ovšem docházelo ke stížnostem kvůli ovlivňování voleb a falzifikaci výsledků, proto v některých volebních obvodech došlo k jejich opakování. Výsledek se však nezměnil a Nikolaj Azarov nadále vykonával funkci premiéra. Jeho vláda nadále pokračovala v balancování mezi postojem k Rusku a Evropské unii, avšak i přes jednání o asociační smlouvě byl ve skutečnosti patrný její prohlubující se proruský postoj.⁹⁰

3.6 Revoluce důstojnosti

Revoluce důstojnosti se na Ukrajině odehrála v únoru 2014 na konci série protestů, které jsou známy pod označením Euromajdan. Došlo k situaci, kdy smrtelné střety mezi demonstranty a bezpečnostními složkami vyvrcholily svržením prezidenta Janukovyče i vlády a vypuknutím rusko-ukrajinské války.

V únoru roku 2013 schválila Nejvyšší rada drtivou většinou dokončení asociační dohody s Evropskou unií. Prezident Janukovyč však odmítl v listopadu téhož roku dohodu podepsat, především z důvodu nátlaku ze strany Ruska. Janukovyč se tedy rozhodl navázat užší vztahy s Ruskem a Eurasijskou hospodářskou unií. Důsledkem jeho rozhodnutí došlo k vypuknutí vlny rozsáhlých protestů, které pokračovaly několik měsíců a lidé začaly vyzývat Janukovyče a Azarova, aby odstoupili ze svých funkcí. Protestující se postavili proti narůstající korupci, zneužívání moci ze strany vlády, vlivu oligarchů, policejní brutalitě a porušování lidských práv na Ukrajině. Po celou dobu trvání Euromajdanu bylo protestujícími obsazeno náměstí Nezávislosti v centru Kyjeva. V lednu a únoru došlo v Kyjevě ke střetům mezi protestujícími a speciální pořádkovou policií, důsledkem čehož byly oběti na obou stranách. První protestující byli zabiti při protestech 19.-22. ledna, následně pak byly obsazeny vládní budovy. K nejsmrtelnějším střetům poté došlo ve dnech 18.-20. února, kdy došlo největším násilnostem od doby znovuzískání nezávislosti Ukrajiny. Tisíce protestujících postupovaly k parlamentu, přičemž byly ostřelovány policií.

⁹⁰ RYCHLÍK, Jan a kol. *Dějiny Ukrajiny...*, s. 416-417

Dne 21. února byla podepsána dohoda mezi ukrajinskou vládou a opozicí, která znamenala návrat k ústavě z roku 2004, vytvoření prozatímní vlády a předčasné volby. Nejvyšší rada poté odvolala prezidenta z funkce poměrem hlasů 328 ku 0, přičemž celkově hlasovalo 72 % poslanců. Janukovyč uprchl ze země, prohlásil hlasování za nezákonné a požádal o pomoc Rusko, které prozatímní vládu Ukrajiny neuznalo. Na východě a jihu Ukrajiny, kde byl Janukovyč podporován, propukly proruské nepokoje, které následně přerostly v násilnosti. Později nastala ruská vojenská intervence, anexe Krymu Ruskem a vytvoření separatistických oblastí Doněcka a Luhanska, což vedlo k válce na Donbase.⁹¹

Prozatímní vláda Ukrajiny, kterou vedl Arsenij Jaceňuk, podepsala asociační dohodu a rozpustila speciální policejní jednotky. Vítězem prezidentských voleb v roce 2014 se stal Petro Porošenko, který získal v prvním kole 54,7 % hlasů. Nová vláda obnovila ústavu z roku 2004 a začalo odvolávání státních zaměstnanců, kteří byli spojeni se svrženým režimem.⁹²

Na konci října 2014 se konaly předčasné parlamentní volby, ve kterých došlo k úplnému obratu na politické scéně. Vítězem se stal nově vytvořený Blok Petra Porošenka, který dosáhl 132 křesel. Následovala Lidová fronta tehdejšího premiéra Arsenije Jaceňuka, jenž získala 82 mandátů. Další strany, které se dostaly do parlamentu, byly nově vytvořené Svěpomoc, Opoziční blok, který byl náhradou za Stranu regionů, a také Radikální strana. Na šestém místě se umístila Vlast Julie Tymošenkové, které však připadlo pouhých 19 křesel. Je vhodné poukázat na fakt, že Strana regionů se rozhodla nekandidovat. Jako odůvodnění uvedla nesvobodné podmínky při volbách, avšak byla také obviňována z kolaborace z Ruskem. V podobné pozici se ocitla i komunistická strana, která dokonce čelila hrozně úředního zákazu.⁹³

⁹¹ KUDELIA, Serhiy, KASIANOV, Georgiy. In. MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ ...*, s. 41-42

⁹² ÅSLUND, Anders. *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2015, s. 109-111

⁹³ RYCHLÍK, Jan a kol. *Dějiny Ukrajiny...*, s. 422

4 Politický režim na Ukrajině v letech 2002, 2007 a 2014

Základem pro určení politického režimu v této kapitole bude klasifikace Mikaela Wigella a jeho 16 podmínek. Dále budou využita data z každoročního hodnocení organizace Freedom House, přičemž budu využívat hodnocení jak zvolených let, tak především roku následujícího, neboť hodnocení Freedom House vychází v první polovině roku. Využita budou také data Ministerstva zahraničí Spojených států.

4.1 Základní volební podmínky

Svobodné volby

V době konání parlamentních voleb v roce 2002 docházelo k nezákonným zásahům ze strany státních orgánů do volebního procesu, zneužívání administrativních zdrojů, včetně údajného nátlaku na státní zaměstnance, aby hlasovali pro určité kandidáty. Objevily se také četné zprávy o tom, že vláda spoléhala na místní orgány, které vyvíjely nátlak na voliče, aby volili proprezidentské strany.⁹⁴

Parlamentní volby v roce 2006 byly dle zpráv mezinárodních pozorovatelských misí svobodné. Někteří pozorovatelé je dokonce považovali za nejotevřenější a nejdemokratičtější od získání nezávislosti Ukrajiny.⁹⁵ Stejná situace byla i při předčasných parlamentních volbách v roce 2007.⁹⁶

Z hlediska základních demokratických standardů byly parlamentní volby v roce 2014 označovány za svobodné, přičemž u nich bylo možné zdůraznit zlepšení oproti volbám, které se konaly během prezidentského období Viktora Janukovyče.⁹⁷

Na základě výše uvedeného hodnocení a analýzy je možné usuzovat, že celkově byla podmínka naplněna pouze v částečném rozsahu. Problémy se objevovaly v roce 2002, kdy nebylo možné podmínku hodnotit jako splněnou, následně však v roce 2006 a 2007 došlo ke zlepšení, které bylo možné pozorovat i v roce 2014.

⁹⁴ United States Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2002 – Ukraine* [online], 2003, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor [cit. 15. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/3e918c460.html>

⁹⁵ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. Nations in Transit 2007 – Ukraine, *Freedom House* [online], 14. 6. 2007, s. 737 [cit. 8. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/4756ad5c27.html>

⁹⁶ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. Nations in Transit 2008 – Ukraine, *Freedom House* [online], 28. 6. 2008, s. 631 [cit. 8. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/4865cf5f29.html>

⁹⁷ Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine* [online], 2015, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 11. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/55929ef224.html>

Spravedlivé volby

I přestože dle hodnocení Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě parlamentní volby konané v roce 2002 přiblížily Ukrajinu k plnění mezinárodních závazků a standardů demokratických voleb, byly volby poznamenány nesrovnalostmi. Navzdory administrativním tlakům a vyloučení ze zpravodajství médií se opoziční straně Naše Ukrajina podařilo zvítězit, což znamenalo první vítězství demokratické opozice po získání nezávislosti.⁹⁸

Parlamentní volby v roce 2006 byly obecně hodnoceny jako spravedlivé, dokonce mělo jít o nejspravedlivější volby v celém Společenství nezávislých států. Všem kandidujícím stranám byl zajištěn rovný přístup do médií. Došlo ovšem k určitým problémům, nutné je zde zmínit především chybějící jména v seznamech voličů.⁹⁹ Jako spravedlivé byly hodnoceny i následující volby v roce 2007.¹⁰⁰

Parlamentní volby v roce 2014 byly hodnoceny jako spravedlivé. Ovšem co se médií týče, během volební kampaně dosáhlo zneužívání médií k propagaci jednotlivých kandidátů a stran obzvláště vysoké úrovně. V některých případech majitelé médií využívali své sdělovací prostředky k prosazování vlastních politických a obchodních cílů.¹⁰¹

Stejně jako v případě podmínky svobodných voleb, nebylo možné v roce 2002 hodnotit podmínku spravedlivých voleb jako splněnou, přičemž v dalších zkoumaných letech došlo k významnému zlepšení. V roce 2014 se Ukrajina potýkala s problémy, jež se týkaly médií, ale stále byly volby všeobecně hodnoceny jako spravedlivé.

Konkurenční volby

V parlamentních volbách v roce 2002 sice docházelo k administrativním překážkám a ovlivňování, bylo ale zajištěno právo všech dospělých občanů kandidovat na funkci a opoziční kandidáti nebyli vyloučeni.¹⁰²

V parlamentních volbách v roce 2006 nedošlo k žádným zásahům do volebního procesu ze strany vlády a zároveň nebyly zjištěny žádné administrativní překážky.¹⁰³ I v roce 2007 mohli jednotlivci a strany svobodně ohlásit svou kandidaturu a kandidovat ve volbách. Bylo tudíž zajištěno právo všech dospělých občanů kandidovat na funkci a opozice nebyla vyloučena. Nejvyšší soud si vyhradil právo zakázat jakoukoli politickou stranu na doporučení

⁹⁸ Freedom House. *Nations in Transit 2003 – Ukraine* [online], 2003, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 15. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/473aff2d46.html>

⁹⁹ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. *Nations in Transit 2007...*, s. 737

¹⁰⁰ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. *Nations in Transit 2008...*, s. 631

¹⁰¹ Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine*

¹⁰² United States Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2002 – Ukraine*

¹⁰³ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. *Nations in Transit 2007...*, s. 737

ministerstva spravedlnosti nebo generálního prokurátora. V průběhu roku nebyla zakázána žádná strana.¹⁰⁴

V parlamentních volbách v roce 2014 byla obecně vyzdvihována dostatečná konkurence, která voličům nabízela skutečný výběr.¹⁰⁵ V těchto volbách tudíž nebyla vyloučena opozice a všem oprávněným dospělým občanům bylo umožněno ucházet se o funkci.

Co se týče této podmínky, na základě zpracované analýzy je možné se domnívat, že byly formální znaky naplněny ve všech hodnocených letech. Zároveň bylo možné sledovat, že stejně jako u předchozích podmínek docházelo ke zlepšení v porovnání roku 2002 s lety pozdějšími, které zde ovšem nebylo nijak markantní, neboť konkurence byla zajištěna.

Všeobecné volby

V roce 2002 ústava zaručovala volební právo všech dospělých občanů, kteří jsou starší 18 let.¹⁰⁶ Ukrajínští voliči tedy mohli demokraticky změnit svou vládu a volební právo bylo všeobecné, rovné a přímé.¹⁰⁷

V parlamentních volbách v letech 2006 a 2007 bylo zajištěno volební právo všech dospělých občanů. Avšak poté, co parlament 1. června 2007 schválil změnu volebního zákona, došlo dle ukrajinské ombudsmanky k omezení občanů, kteří žili mimo místo své registrace. Překážkám při hlasování čelili také ti, kteří dva měsíce před volbami cestovali do zahraničí.¹⁰⁸ Nezávislí pozorovatelé však tyto problémy přičítali spíše omezenému času na předčasné volby než snahám vlády vyloučit strany nebo voliče.¹⁰⁹

V předčasných parlamentních volbách v roce 2014 bylo zaručeno volební právo dospělých občanů. Hlasování proběhlo ve všech částech země s výjimkou Ruskem okupovaného Krymu a některých oblastí Donbasu, kde Ruskem podporované separatistické skupiny blokovaly volby a odrazovaly tamní obyvatele od hlasování. Kvůli nevyhovujícím

¹⁰⁴ United States Department of State, 2007 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine [online], 2008, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor [cit. 8. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/47d92c50c.html>

¹⁰⁵ United States Department of State, 2014 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine [online], 2015, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor [cit. 11. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/559bd52e28.html>

¹⁰⁶ United States Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2002 – Ukraine*

¹⁰⁷ Freedom House, *Freedom in the World 2003 – Ukraine* [online], 2002, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 15. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/473c54615.html>

¹⁰⁸ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. Nations in Transit 2008..., s. 631

¹⁰⁹ United States Department of State, 2007 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine

bezpečnostním podmínkám fungovalo v den voleb pouze 17 z 32 oblastních volebních komisí.¹¹⁰

Na základě uvedeného hodnocení jsem toho názoru, že podmínka všeobecných voleb byla naplněna ve všech hodnocených letech, ovšem na rozdíl od předchozích se problémy nevyskytly v roce 2002, nýbrž v letech následujících. V roce 2007 byli omezeni občané, kteří cestovali či žili mimo místo své registrace. V roce 2014 se vyskytla omezení, která plynula ze strany Ruska, přičemž však Ukrajina volební právo dospělých občanů bez ohledu na pohlaví, etnikum či vzdělání zaručovala. Z toho důvodu jsem vyhodnotila podmínku s výhradami jako splněnou.

Základní volební podmínky, které byly nyní rozebrány, jsou spolu se základními ústavními atributy nutné pro existenci minimální demokracie. Bylo proto nutné zkoumat, zda bylo zajištěno právo voličů hlasovat tajně bez jakýchkoli zásahů, spravedlivé a nestranné uplatňování volebního práva, právo občanů kandidovat na funkci a v neposlední řadě také to, že voličům nebylo upíráno volební právo na základě pohlaví, etnika či vzdělání.

4.2 Základní ústavní podmínky

Svoboda sdružování

Ústava, zákony a vládní nařízení v různé míře omezovaly v roce 2002 svobodu sdružování. Zákon o politických stranách z května 2001 stanovil, že strana musela informovat vládu o svých finančních podílech a o každé změně ve vedení nebo programu. Nejvyšší soud si vyhrazoval právo zakázat jakoukoli politickou stranu na návrh ministerstva spravedlnosti či státního zástupce. Obecně lze však říci, že svoboda sdružování byla víceméně zaručena.¹¹¹

Ukrajinská ústava z roku 2006 nezměnila ustanovení ústavy z roku 1996, která se týkají základních politických a občanských práv, včetně svobody sdružování. Kromě toho Ukrajina ratifikovala hlavní mezinárodní nástroje na celosvětové i evropské úrovni, které se týkají ochrany lidských práv.¹¹² Vláda toto právo v praxi obecně respektovala, některá omezení však přetrvávala. Požadavky pro registraci subjektů byly rozsáhlé, ale nebyly zaznamenány žádné zprávy o tom, že by byly využívány k rozpuštění stávajících legitimních subjektů nebo k zabránění vzniku nových. Jako problém se mohly jevit podmínky pro založení politické strany, které zahrnovaly 10 000 podpisů z různých oblastí, což vylučovalo strany soustředěné v jednom regionu.¹¹³

¹¹⁰ United States Department of State, *2014 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine*

¹¹¹ United States Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2002 – Ukraine*

¹¹² SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. *Nations in Transit 2008...*, s. 642

¹¹³ United States Department of State, *2007 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine*

Ústava i zákony v roce 2014 zaručovaly svobodu sdružování a vláda toto právo obecně respektovala. Subjekty musely splňovat registrační požadavky, ale nebyly pozorovány žádné důkazy o tom, že by je vláda využívala k rozpuštění stávajících či zabránění vzniku nových.¹¹⁴

Svoboda sdružování neprošla v průběhu hodnocených let zásadním vývojem. Subjekty musely splňovat registrační požadavky, což však neovlivňuje skutečnost, že svoboda sdružování byla vždy zaručena a znaky této podmínky byly naplněny.

Svoboda projevu

Ústava a zákony v roce 2002 obecně zaručovaly svobodu projevu. V září toho roku však byla přijata rozsáhlá opatření, která znemožňovala účast na protivládních demonstracích. Zatímco ústava vyžadovala pouze informaci o plánované demonstraci, zákonem o veřejném shromažďování bylo stanoveno, že je nutné požádat příslušné orgány o povolení minimálně 10 dní před konáním demonstrace. Trestní zákoník z roku 2001 určil za pořádání nepovolené demonstrace veřejně prospěšné práce nebo pokutu. V praxi bylo však konání nepovolených demonstrací běžné a většina z nich se obešla bez policejních zásahů, pokut nebo zadržení.¹¹⁵

Jak je napsáno výše, ukrajinská ústava z roku 2006 nezměnila ustanovení ústavy z roku 1996, která se týkají základních politických a občanských práv, kam patří i svoboda projevu.¹¹⁶ Příkladem, kdy občané mohli projevit svůj nesouhlas, byla tzv. Oranžová revoluce, která zajistila zmaření pokusu o podvod na voličích.¹¹⁷

V roce 2014 byla svoboda projevu stále ústavně zaručena, bylo pouze vyžadováno, aby organizátoři demonstraci předem ohlásili příslušným orgánům. Ovšem poté, co týden probíhaly rozsáhlé protesty, které vyvolalo rozhodnutí Janukovyče nepodepsat asociační dohodu s Evropskou unií, parlament přijal balíček přísných zákonů. Jeho cílem bylo kriminalizovat demonstrace. Nová ukrajinská vláda byla však k demonstracím tolerantnější.¹¹⁸ Po většinu roku tedy mohli jednotlivci na většině území veřejně i soukromě kritizovat novou vládu a diskutovat o věcech veřejného zájmu bez obav z represí.¹¹⁹

Hodnocení této podmínky není zcela jednoznačné, problémy se objevovaly jak v roce 2002, tak následně i v roce 2014. Co se týče roku 2002, domnívám se, že z důvodu výše

¹¹⁴ United States Department of State, *2014 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine*

¹¹⁵ United States Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2002 – Ukraine*

¹¹⁶ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. *Nations in Transit 2008...*, s. 642

¹¹⁷ Freedom House. *Freedom in the World 2008 – Ukraine* [online], 2008, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 9. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/487ca269d5.html>

¹¹⁸ Freedom House, *Freedom in the World 2015 – Ukraine* [online], 2015, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 12. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/54d0d7ad6.html>

¹¹⁹ United States Department of State, *2014 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine*

popsaných opatření byla podmínka splněna pouze v částečném rozsahu. V roce 2007 došlo ke zlepšení a znaky podmínky byly naplněny v plném rozsahu. Problematický byl rok 2014, kdy sice nedocházelo ke kontinuálnímu plnění podmínky, avšak s nástupem nové vlády došlo k výraznému zlepšení.

Právo na přístup k alternativním informacím

V roce 2002 média ve vlastnictví státu byla zaujata ve prospěch prezidenta Kučmy, zatímco soukromá média odrážela obvykle názory svých majitelů. Jako příklad je možné uvést zveřejnění dokumentů, které obsahovaly pokyny prezidentské administrativy ohledně vhodného zpravodajství celostátních televizních kanálů. Novináři, kteří informovali o korupci nebo kritizovali vládu, byli často vystavováni obtěžování a násilí.¹²⁰

Od Oranžové revoluce se vláda zdržela přímých politických zásahů a nepoužívala média jako prostředek politické propagandy a pomluv svých odpůrců. Média se proto stala více pluralitní a veřejnost měla k dispozici mnohem širší spektrum názorů. Přesto byl však pokrok v přeměně státní televize na veřejnoprávní marginální. Viktor Janukovyč a jeho spojenci státní televizi využívali pro své cíle. Co se týče tisku, přetrvávala nad ním kontrola ekonomického rázu, kdy se zpravodajství často řídilo vůlí svého bohatého majitele, který zároveň mohl být vlivnou politickou osobností. Dalším problémem byli i novináři, kteří si často neověřovali fakta a do tisku se poté dostaly politicky zaujaté informace.¹²¹

Na rozdíl od několika předchozích let, v roce 2014 ze strany vlády nedošlo k usměrňování obsahu médií, vláda se též zdržela pokusů o cenzuru. Nicméně představitelé, kteří se ujali moci v nové vládě, přijali opatření k regulaci a v některých případech cenzurovali ta média, která byla považována za hrozbu pro národní bezpečnost. Jednalo se o případy ruských televizních kanálů. Co se týče internetu, ze strany vlády nedošlo k omezování přístupu k internetu ani cenzuře online obsahu.¹²²

Právo na přístup k alternativním informacím prošlo v průběhu let vývojem. Zatímco v roce 2002 není možné říci, že bylo toto právo zaručeno, již v roce 2007 je možné sledovat pokrok k lepšímu. Občané měli přístup k více zdrojům informací, avšak stále docházelo ke zneužívání státní televize ze strany vládnoucích představitelů. K cenzuře či trestání disentu ovšem nedocházelo. Hodnocení podmínky je z těchto důvodů někde na pomezí splnění a nesplnění. Pokrok však dále pokračoval a v roce 2014 bylo již možné říct, že právo na přístup k alternativním informacím je zaručeno.

¹²⁰ Freedom House, *Freedom in the World 2003 – Ukraine*

¹²¹ Freedom House, *Freedom in the World 2008 – Ukraine*

¹²² United States Department of State, *2014 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine*

Zákaz diskriminace

V roce 2002 ústava zakazovala diskriminaci na základě rasy, pohlaví aj. Vláda však toto ustanovení účinně neprosazovala, mimo jiné kvůli neexistenci účinného soudního systému.¹²³ Případy diskriminace však nenaznačovaly, že by jedincům bylo zakázáno vyjadřovat své zájmy v politickém procesu.

V roce 2007 vláda aktivně zasahovala na ochranu práv většiny etnických a náboženských menšin. Problém byl však u romské menšiny, která byla vystavena diskriminaci. Ústava zakazuje diskriminaci na základě pohlaví, ale práva žen nebyla v tomto roce prioritou. I přesto, že několik žen zaujímalo významné výkonné a zákonodárné funkce, ženy neměly stejné příležitosti jako muži.¹²⁴

Diskriminace na základě pohlaví byla v roce 2014 ústavně zakázána, zákonem byla také zakázána diskriminace na základě národnosti, rasy nebo náboženství. Odborníci na lidská práva však kritizovali legislativu, kterou parlament schválil v květnu, neboť výslovně nezakazovala diskriminaci z důvodu sexuální orientace a genderové identity.¹²⁵

Na základě výše uvedené analýzy je možné se domnívat, že formální podmínky pro zákaz diskriminace byly naplněny v plném rozsahu. Případná diskriminace v žádném z hodnocených let nesouvisela se zákazem vyjadřovat své zájmy v politickém procesu.

Aby bylo možné odlišit minimální demokracii od autoritářského režimu, byly stanoveny kromě základních volebních podmínek i ty ústavní. V tomto případě se jedná o občanské svobody, které nejsou ověřovány pouze v období voleb, nýbrž v období mezi nimi. V této podkapitole jsem proto zkoumala, zda měli občané možnost zakládat politická uskupení a vstupovat do nich, bylo jim umožněno vyjadřovat své názory, měli přístup k alternativním zdrojům informací a žádným menšinovým skupinám nebylo upíráno vyjadřovat své zájmy v politickém procesu, tudíž nedocházelo k jejich diskriminaci.

4.3 Další volební podmínky

Volební zmocnění

V roce 2002, 2007 i 2014 byli lidem zvolení představitelé zmocnění k rozhodování. Armáda ani jiní nevolení aktéři neměli dle žádného ze zdrojů ústavně definovanou konečnou rozhodovací pravomoc v klíčových politických oblastech. Ve všech případech tedy hodnotím podmínku jako splněnou.

¹²³ United States Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2002 – Ukraine*

¹²⁴ Freedom House. *Freedom in the World 2008 – Ukraine*

¹²⁵ United States Department of State, *2014 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine*

Volební integrita

Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě v roce 2002 konstatovala zlepšení volebního rámce obsaženého v novém volebním zákoně, který byl přijat v předchozím roce, poukázala i na řádné, včasné a transparentní řízení parlamentních voleb Ústřední volební komisí. Po volbách Viktor Juščenko obvinil státní orgány z falšování hlasování, které však nebylo potvrzeno.¹²⁶ Ke zlepšení volebního procesu přispělo rozsáhlé monitorování volebního procesu ze strany nevládních organizací a rychlé zveřejnění exit-pollových průzkumů bezprostředně po ukončení hlasování.¹²⁷

Právní rámec pro parlamentní volby v roce 2006, který byl obecně považován za vyhovující vůči mezinárodním závazkům, byl v roce 2007 změněn. Stalo se tak způsobem, který představoval riziko pro integritu voleb, pokud jde o způsob správy voleb a potenciální možnost pro zbavení hlasovacího práva a nezákonného hlasování. Složení Ústřední volební komise bylo zpolitizováno zařazením pouze parlamentních stran, tudíž došlo k polarizaci ve prospěch většiny oproti opozici. Ačkoliv takové zastoupení stran není ve své podstatě nespravedlivé, míra polarizace podkopala důvěru v Komisi. Následně došlo také k nejasnostem ohledně postupu při sčítání hlasů a oznamování výsledků.¹²⁸

Podle volební pozorovatelské mise Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě říjnové volby v roce 2014 znamenaly důležitý krok v úsilí Ukrajiny o konsolidaci demokratických voleb v souladu s jejími mezinárodními závazky. Volební proces měl mnoho pozitivních stránek, mezi které je možné řadit nestrannou a efektivní Ústřední volební komisi. Objevily se však i problémy, mimo jiné mezi ně patřily nesrovnalosti při sčítání hlasů v některých oblastech.¹²⁹

Volební integrita prošla vývojem, který byl značně rozdílný od ostatních podmínek. Zatímco v roce 2002 bylo možné obecně říci, že kontrola těch, kteří přepočítávají hlasy, byla zaručena, v roce 2007 došlo ke změně právního rámce pro parlamentní volby, čímž došlo k ohrožení volební integrity a formální znaky této podmínky nebyly naplněny ani v částečném rozsahu. V roce 2014 hodnocení u této podmínky nebylo zcela jednoznačné, ale domnívám se, že není možné tvrdit, že by podjatost těch, kdo přepočítávali hlasy, poskytovala rozhodující výhodu při přepočtu hlasů na mandáty a formální znaky podmínky byly tudíž dle mého názoru spíše naplněny.

¹²⁶ Freedom House, *Freedom in the World 2003 – Ukraine*

¹²⁷ United States Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2002 – Ukraine*

¹²⁸ National Democratic Institute, Preliminary Statement Of The National Democratic Institute (NDI) International Election Observer Delegation To Ukraine's September 30, 2007 Parliamentary Election [online]. Kyjev, 2007 [cit. 9. října 2023]. Dostupné z: https://www.ndi.org/files/2195_uk_prelim_statment_100107.pdf

¹²⁹ Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine*

Volební suverenita

Dle žádného ze zdrojů v roce 2002, 2007 ani 2014 neexistovaly důkazy o tom, že by zvolení činitelé byli vystaveni dohledu ze strany subjektů mimo demokratický proces. Z toho důvodu ve všech uvedených letech považují za splněnou.

Volební nezvratnost

Výsledek parlamentních voleb v roce 2002 strany přijaly a považovaly ho za nezvratný. Přestože ale vítězná strana Naše Ukrajina zbavila komunistickou stranu dominantního postavení v parlamentu, nepodařilo se jí získat potřebnou většinu pro sestavení nové vlády a získání nejvyšších vedoucích funkcí v parlamentu.¹³⁰

Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě konstatovala, že hlasování v roce 2007 bylo v souladu s demokratickými normami. Všechny politické strany, které se voleb účastnily, přijaly jejich výsledek, který byl tedy obecně považován za nezvratný.¹³¹

Parlamentní volby v roce 2014 přinesly obměnu politické reprezentace. Většina zvolených stran se do Nejvyšší rady dostala poprvé a ze šesti stran, které překročily nutnou hranici, bylo nových pět z nich. Výsledek voleb byl stranami považován za nezvratný.¹³²

Volby byly na Ukrajině ve všech hodnocených letech považovány za jediný legitimní prostředek ke změně vlády a na základě výše uvedeného hodnocení není možné se domnívat, že by zvoleným představitelům nebylo umožněno nastoupit do funkce.

V momentě, kdy hodnocená země splňuje podmínky minimální demokracie, je nutné dále zkoumat, zda splní i podmínky liberální demokracie, což je důvodem vymezení dalších volebních a ústavních podmínek. Ve volebním rozměru jsem proto analyzovala, zda zvolení zástupci v praxi disponovali rozhodovací pravomocí, neexistovaly důkazy o podjatosti těch, kteří ve volbách přepočítávali odevzdané hlasy, zvolení představitelé mohli své pravomoci vykonávat a způsob utváření vlády probíhal demokratickým způsobem, tedy prostřednictvím voleb a jejich výsledek byl všeobecně respektován.

4.4 Další ústavní podmínky

Odpovědnost výkonné moci

V roce 2002 ukrajinská ústava stanovila prezidentsko-parlamentní systém vlády, který byl založen na kontrole a rovnováze mezi jejími složkami. Dominantní roli v tomto systému

¹³⁰ Freedom House, *Freedom in the World 2003 – Ukraine*

¹³¹ Freedom House. *Freedom in the World 2008 – Ukraine*

¹³² Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine*

však hrál prezident, hlava státu volená v přímých volbách. Prezident měl právo jmenovat se souhlasem parlamentu předsedu vlády, ministry na návrh předsedy vlády a odvolat předsedu vlády dle svého uvážení. Prezident tak vykonával kontrolu nad vládou. Zároveň nebylo možné prezidenta z funkce odvolat a chyběl rovněž zákon, který by vymezoval postavení a funkce prezidentské administrativy. Systém brzd a protivah v daném roce nefungoval efektivně.¹³³

Nový ústavní model zavedený 1. ledna 2006 byl zpochybněn na jaře 2007 vážnou politickou krizí. Tato krize odhalila podstatné problémy stávajícího ústavního modelu s řadou institucionálních mezer, deficitů a nedostatkem účinného systému brzd a protivah. Formálně se nový model zdál být bližší modelům jiných zemí střední a východní Evropy a stanovil podstatně silnější roli parlamentu a vlády, přičemž byly současně omezeny pravomoci prezidenta. Tento model však zavedl tzv. dvojí výkonnou moc, což vytvářelo riziko trvalého konfliktu mezi prezidentem a kabinetem ministrů. K tomu také došlo ve chvíli, kdy byl Viktor Janukovyč jmenován premiérem a vytvořil vládu postavenou na své straně, tedy Straně regionů, která stála proti prezidentovi. Během krize probíhaly mezi kabinetem ministrů a kanceláří prezidenta neustálé spory, které ukázaly na to, že systém brzd a protivah nefunguje efektivně.¹³⁴

Po Janukovyčově odvolání byla obnovena ústava z roku 2004, čímž bylo zvráceno rozhodnutí Ústavního soudu z roku 2010, které změny z roku 2004 zrušilo a výrazně posílilo prezidentský úřad. Potenciálním problémem bylo nejasné rozdělení výkonné moci mezi prezidenta a premiéra.¹³⁵ Ústava z roku 2004, která byla výsledkem kompromisu během Oranžové revoluce, přesunula moc na premiéra a vládu a učinila je odpovědnými parlamentu, přičemž prezident si ponechal kontrolu nad ministry zahraničí a obrany a vedoucím bezpečnostní služby.¹³⁶ Prezident Petro Porošenko předložil v roce 2014 návrh na novelu ústavy, který byl obecně přijat kladně, ale obsahoval kontroverzní ustanovení. Ty by dle hodnocení Benátské komise Rady Evropy posílily pravomoci prezidenta a vytvořily by podmínky pro přímý konflikt mezi prezidentem na jedné straně a orgány místní samosprávy či vládou na straně druhé.¹³⁷

Dle výše uvedeného hodnocení je možné učinit závěr, že požadavky odpovědnosti výkonné moci nebyly naplněny. Systém brzd a protivah v žádném hodnoceném roce

¹³³ Freedom House. *Nations in Transit 2003 – Ukraine*

¹³⁴ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. *Nations in Transit 2008...*, s. 633-634

¹³⁵ Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine*

¹³⁶ Freedom House, *Freedom in the World 2015 – Ukraine*

¹³⁷ Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine*

nefungoval efektivně, problémy během let přetrvávaly a nelze proto usuzovat, že by výkonná moc byla omezena rozdělením pravomocí mezi jednotlivé složky moci.

Právní odpovědnost

Soudnictví na Ukrajině v roce 2002 bylo neefektivní a podléhalo korupci. Co se týče Ústavního soudu, ten byl do značné míry osvobozen od politických zásahů, ovšem ostatní soudy nezávislost postrádaly a soudci byli často trestáni za nezávislé rozhodování.¹³⁸ Neustrannost soudců byla stanovena ústavou a zákonem o postavení soudců z roku 1992. Soudy však byly financovány prostřednictvím ministerstva spravedlnosti a podléhaly vlivu výkonné moci. Soudce mohl být zatčen pouze se souhlasem parlamentu.¹³⁹

Soudnictví v roce 2007 trpělo hlubokými nedostatky, mezi které je možné řadit nedostatečný respekt veřejnosti k soudním rozhodnutím a soudnímu systému jako celku, nedostatečného financování soudního systému jako celku, a také neefektivního a netransparentního procesu jmenování soudců. Zásada rovnosti před zákonem nebyla posílena, docházelo často k situacím, kdy různí soudci aplikovali ukrajinské právo odlišně. Přestože Ústavní soud v roce 2006 získal dlouho očekávané kvorum, rok 2007 se pro tuto instituci ukázal jako destruktivní. Přípravy na předčasné parlamentní volby se ukázaly jako extrémně problematické a v průběhu tohoto procesu politici diskreditovali soudce s cílem zablokovat rozhodnutí Ústavního soudu o konání voleb. Došlo k částečnému uznání obvinění z korupce vůči některým soudcům, což následně vyvolalo podezření z korupce při rozhodování samotného Ústavního soudu. Výsledkem celého procesu byla diskreditace celého soudního systému a jeho přetrvávající problémy se dostaly na veřejnost. Tato situace jasně ukázala záměr některých klíčových politických aktérů využít soudnictví jako prostor pro vnitropolitické spory a negativně ovlivnila vnímání soudní moci veřejností.¹⁴⁰

V roce 2014 soudnictví stále trpělo nedostatky. Potřeba reformy soudnictví vyšla najevo i při Euromajdanu, kdy byla reakce bezpečnostních složek nepřiměřená. V průběhu roku 2014 byly v mnoha oblastech zahájeny reformní procesy. V jednom z prvních kroků parlament nařídil propuštění Tymošenkové, která si odpykávala trest na základě obvinění, která byla politicky motivovaná. Parlament také odhlasoval odvolání pěti soudců Ústavního soudu, kteří schválili rozhodnutí, jenž zrušilo ústavní reformy z roku 2004, což Janukovyčovi poskytlo rozsáhlé pravomoci. Někteří z propuštěných soudců však v justici zůstali a revize

¹³⁸ Freedom House, *Freedom in the World 2003 – Ukraine*

¹³⁹ Freedom House. *Nations in Transit 2003 – Ukraine*

¹⁴⁰ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. *Nations in Transit 2008...*, s. 642-643

Ústavního soudu byla obecně považována za neúplnou, neboť mohl být nadále využit k politickým cílům namísto toho, aby sloužil jako skutečně nestranný orgán.¹⁴¹

Ukrajina se v průběhu let podle výše uvedené analýzy potýkala s mnoha problémy, jež se týkaly soudnictví. Nestrannost a nezávislost soudní moci nebyla zaručena, přetrvávala vysoká míra korupce a obecně soudnictví neplnilo funkci zajišťování právní odpovědnosti veřejných funkcí. Je proto možné konstatovat, že podmínky právní odpovědnosti nebyly splněny ani v minimálním rozsahu.

Integrita státní správy

Princip integrity státní správy je narušen mimo jiné v případě korupce, což byl v roce 2002 pro Ukrajinu velký problém. S tímto problémem souvisely i nízké platy státních zaměstnanců, kteří se v důsledku této skutečnosti nebránili úplatkům. Nepomohlo ani zvýšení platu státních zaměstnanců, neboť nebylo dostatečné. Organizace Transparency International zařadila Ukrajinu na 85. místo ze 102 zemí, které byly zkoumány v každoročním indexu vnímání korupce. Dle zákona o státní službě bylo státním zaměstnancům zakázáno zneužívat své pravomoci, ale nebyl stanoven žádný mechanismus vymáhání jejich zneužití. Vláda v roce 1997 rozpracovala návrh na provedení komplexní správní reformy, ale ani v roce 2002 nepřijala nutné kroky jejímu provedení.¹⁴²

Podle celostátního průzkumu korupce v roce 2007 zaujímal korupce ve státní správě čtvrté místo v seznamu problémů, kterým Ukrajina čelí. Postupy přijímání úředníků na pracovní místa v ústředních a místních orgánech státní správy postrádaly transparentnost a veřejnou odpovědnost. U uchazečů o zaměstnání nebyla odborná kvalifikace upřednostněna před osobní nebo stranickou loajalitou.¹⁴³

Stejně jako v předchozích letech, byla i v roce 2014 korupce velkým problémem. Největším úspěchem v daném roce bylo přijetí protikorupčních zákonů, které parlament přijal v říjnu. Ačkoliv účinnost těchto zákonů se měla projevit později, obecně tento krok vzbuzoval více optimismu než předchozí protikorupční snahy. Porošenko ve stejnou dobu podepsal také lustrační zákon, který požadoval prověření veřejných činitelů a vyloučení těch, kteří se podíleli na zneužívání moci za Janukovyče nebo Sovětského svazu. Tato legislativa však byla kritizována pro řadu nedostatků, neboť úředníci mohli být propouštěni na základě kolektivní odpovědnosti, nikoliv individuální viny, což je porušení mezinárodních standardů.¹⁴⁴

¹⁴¹ Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine*

¹⁴² Freedom House, *Freedom in the World 2003 – Ukraine*

¹⁴³ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. *Nations in Transit 2008...*, s. 644

¹⁴⁴ Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine*

Jak je možné vidět z výše uvedeného, Ukrajina se v průběhu let potýkala s vysokou mírou korupce a veřejná správa zde tudíž nebyla nezávislá. I přes pokusy, které měly za cíl korupci snížit, jako například zvýšení platu státních zaměstnanců v roce 2002 či přijetí protikorupčních zákonů v roce 2014, se nepodařilo tomuto trendu předejít.

Odpovědnost územní samosprávy

Ústava a zákon o místní samosprávě z roku 1997 byly zaměřeny na decentralizaci značných pravomocí na místní orgány oproti celostátním. V roce 2002 byli zastupitelé voleni ve volbách, které byly zpravidla spravedlivé. Prezident však jmenoval vedoucí územní samosprávy, kteří aktivně zasahovali a omezovali samosprávu. Autonomní republika Krym měla větší pravomoci než kterýkoli jiný region a měla značnou autonomii vůči ústředním státním orgánům.¹⁴⁵

Orgány místní samosprávy zůstávaly v roce 2007 ve srovnání s ústřední vládou méně transparentní. Po ústavní reformě se více projevila dualita ukrajinské samosprávy. Na jedné straně se místní zastupitelstvo, které je jmenováno poměrným hlasováním, snažilo prosadit politicky podmíněná rozhodnutí nad rámec svých kompetencí. Na straně druhé se kabinet ministrů pokusil získat klíčovou roli při jmenování vedoucích pracovníků, přičemž se odvolával na ústavní ustanovení. Tato dualita dále vedla ke konfliktům mezi nimi. Stávající právní rámec omezoval pravomoci místní samosprávy a současně mechanismy, které by zaručovaly soulad rozhodnutí místní samosprávy s právními předpisy, byly neefektivní. Správní a územní reformy zahájené v roce 2005 nebyly implementovány a nové reformy nebyly v roce 2007 zavedeny.¹⁴⁶

Klíčové problémy bránící rozvoji místní samosprávy zůstaly v roce 2014 nevyřešeny. Mezi hlavní problémy bylo možné řadit přílišnou centralizaci moci na celostátní úrovni, přebírání pravomocí orgánů místní samosprávy ze strany orgánů jmenovaných prezidentem nebo absence spolupráce a koordinace v jejich činnosti, a v neposlední řadě také nevyhovující personální obsazení orgánů územní samosprávy. Kontroverzním krokem bylo i jmenování vlivných podnikatelů do funkcí gubernátorů důležitých oblastí na východě země, které byly v blízkosti konfliktu na Donbasu. Tato strategie měla sloužit k udržení nového demokratického systému. Kritici se však domnívali, že by se tyto osoby mohly snažit podřývat vládu při prosazování vlastních zájmů.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Freedom House. *Nations in Transit 2003 – Ukraine*

¹⁴⁶ SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. *Nations in Transit 2008...*, s. 641-642

¹⁴⁷ Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine*

Na základě výše uvedeného hodnocení a analýzy se můžeme domnívat, že znaky podmínky odpovědnosti územní samosprávy nebyly v ani jednom hodnoceném roce naplněny. Jako hlavní problém bylo vnímáno především přenášení moci na celostátní úroveň či nedostatečná transparentnost orgánů územní samosprávy.

Ústavní rozměr je zkoumán pomocí dalších ústavních podmínek, které rozšiřují ty základní a pro existenci liberální demokracie jsou klíčové. V této podkapitole bylo proto zahrnuto hodnocení, zda fungoval systém brzd a protivah, nezávislé soudy kontrolovaly zákonnost jednání veřejných činitelů, veřejná správa byla nezávislá na zájmech stran a místní samospráva byla odpovědná vůči ústavním pravidlům.

4.5 Shrnutí

Na základě Wigellovy klasifikace byly v této kapitole vypracovány podmínky, které byly následně hodnoceny jako splněné či nesplněné. V některých problematických bodech však nebylo možné určit, zda byla podmínka zcela splněna či nesplněna. Pro lepší přehlednost vytvořím tabulku, která shrnuje podkapitoly 4.1-4.4, ve které splnění podmínky bude označeno znaménkem plus, nesplnění naopak znaménkem minus. Pokud splnění či nesplnění není zcela jasné, budou přítomna obě znaménka.

Podmínky	2002	2007	2014
Svobodné volby	-	+	+
Spravedlivé volby	-	+	+
Konkurenční volby	+	+	+
Všeobecné volby	+	+	+
Svoboda sdružování	+	+	+
Svoboda projevu	+/-	+	+
Právo na alternativní informace	-	+/-	+
Zákaz diskriminace	+	+	+
Volební zmocnění	+	+	+
Volební integrita	+	-	+/-
Volební suverenita	+	+	+
Volební nezvratnost	+	+	+
Odpovědnost výkonné moci	-	-	-
Právní odpovědnost	-	-	-
Integrita státní správy	-	-	-
Odpovědnost územní samosprávy	-	-	-

Zdroj: vlastní zpracování

Při zkoumání roku 2002 je možné vidět, že Ukrajina zcela splňovala pouze 4 ze základních podmínek, kterými jsou konkurenční a všeobecné volby, svoboda sdružování a zákaz diskriminace. Za částečně splněnou bylo možné posuzovat podmínku svobody projevu. Naopak nesplněny byly svobodné volby, spravedlivé volby a právo na přístup k alternativním informacím. Z důvodu nevyhovění ani základním podmínkám není možné Ukrajinu v tomto roce dle klasifikace Wigella hodnotit ani jako minimální demokracii, proto režim v roce 2002 hodnotím jako autoritářský. Vzhledem k tomu, že jsou částečně splněny základní ústavní i volební podmínky, ve schématu dle Wigella (viz 1. kapitola) by se Ukrajina nacházela přibližně uprostřed pole autoritářských režimů.

V roce 2007 lze pozorovat zlepšení, téměř všechny základní podmínky jsou splněny, problematické je určení práva na přístup k alternativním informacím. Pokud budeme považovat za dostatečné, že občané měli přístup k širšímu spektru názorů a média byla více pluralitní, bude možné režim na Ukrajině považovat za demokratický, neboť by splňoval podmínky minimální demokracie. V případě, že podmínku budeme považovat za nesplněnou, jednalo by se o režim volebně-autokratický, neboť jsou splněny všechny základní volební

podmínky, ale nikoliv ty ústavní. Když se zaměříme na dalších 8 podmínek, ty volební Ukrajina splňovala s výjimkou volební integrity, a to z důvodu změny právního rámce pro parlamentní volby. Další ústavní podmínku naopak Ukrajina nesplňovala ani jednu, neboť zde nefungoval dostatečně systém brzd a protivah, přetrvávaly hluboké nedostatky v soudnictví, korupce ve státní správě a orgány místní samosprávy nebyly transparentní. Bylo by tedy možné Ukrajinu hodnotit jako omezenou demokracii. Domnívám se, že ať zvolíme kteroukoli variantu, Ukrajina se v roce 2007 nacházela někde na pomezí mezi volebně-autokratickým režimem a omezenou demokracií.

Co se týče roku 2014, Ukrajina splňovala základní volební i ústavní podmínky, proto lze režim na konci tohoto roku hodnotit jako demokratický. Je nutné ovšem zkoumat, do jaké podkategorie režim zařadit. Další volební podmínky jsou převážně splněny, problémem byla pouze volební integrita, neboť se v některých oblastech objevily nesrovnalosti při sčítání hlasů v průběhu parlamentních voleb. Nejednalo se však o celostátní problém, proto jsem se přiklonila k tomu, že byla podmínka spíše splněna. Naopak další ústavní podmínky nebyly splněny vůbec, neboť nadále přetrvávaly problémy z předchozích let, mezi které patřila především korupce a nedostatečná nestrannost soudnictví. Ukrajinu na konci roku 2014 tedy hodnotím jako volební demokracii.

Pokud se zaměříme na zhodnocení vývoje v letech 2002, 2007 a 2014, je možné pozorovat zlepšení v plnění jednotlivých podmínek, přičemž některé zůstaly beze změny. Výjimkou byla pouze volební integrita, kde došlo ke zhoršení stavu. Ukrajina se od autoritářského režimu, který zde panoval v roce 2002, dostala v roce 2014 až k volební demokracii. Zlepšení se týkalo především volebního rozměru a v roce 2014 byla Ukrajina schopna naplnit kromě základních i další volební podmínky. Ústavní rozměr však nadále trpěl hlubokými nedostatky. Tento vývoj ukazuje, že odpověď na výzkumnou otázku: „*Lišil se politický režim na Ukrajině ve vybraných letech?*“, je ano, neboť výsledky hodnocení politických režimů v letech 2002, 2007 a 2014 jsou rozdílné.

Na tomto shrnutí je možné sledovat, že i přes to, že Ukrajina prošla demokratickou tranzicí a došlo zde ke konání svobodných voleb, není možné demokracii na Ukrajině v roce 2014 považovat za konsolidovanou. Stále zde přetrvávalo množství problémů, z čehož je možné usuzovat, že zde neexistovala víra většiny společnosti, že demokratické postupy jsou jediné vhodné a z důvodu vysoké korupce instituce nepoužívaly k vyřešení politických sporů zavedené postupy a normy. Není tedy možné konstatovat, že zde došlo ke stabilizaci nového demokratického režimu.

Závěr

Tato diplomová práce s názvem Demokratická tranzice a konsolidace na Ukrajině byla časově vymezena v rozmezí let 1991–2014. Kladla si dva cíle, kterými bylo zanalyzovat vnitropolitický vývoj na Ukrajině v letech 1991–2014 a dle klasifikace Mikaela Wigella zhodnotit demokratizační proces a určit politický režim na Ukrajině v letech 2002, 2007 a 2014. Výzkumná otázka byla stanovena následovně: „*Lišil se politický režim na Ukrajině ve vybraných letech?*“

V první kapitole bylo nutné představit modely výzkumu politických režimů a tzv. teorii hybridních režimů, aby čtenář získal představu o tom, čím se Mikael Wigell zabýval. Následně pak byla představena klasifikace právě dle Wigella, se kterou jsem poté pracovala v analytické části práce.

Druhá kapitola byla věnována vysvětlení termínů demokracie, demokratická tranzice a konsolidovaná demokracie. Co se týče demokracie, byly zde představeny jak nejjednodušší definice, tak procedurální přístup k pojetí tohoto pojmu, jehož představitel byl Joseph Schumpeter. Definice dle něj má dva rozměry, kterými jsou soutěživost a účast, jež identifikoval již dříve Robert Dahl, kterému byl v kapitole též věnován prostor. Dále jsem se zabývala konceptem liberální demokracie dle Larryho Diamonda. Poté byl prostor věnován demokratické tranzici, tedy přechodu k demokracii, který je ovšem ne vždy završen fungující demokracií. Byl zde představen koncept demokratizačních vln dle Samuela P. Huntingtona, přičemž jsem se zabývala především třetí demokratizační vlnou, do které je možné řadit i Ukrajinu. Kapitola byla zakončena vysvětlením pojmu konsolidovaná demokracie, přičemž konsolidace demokracie byla definována jako proces, při kterém dojde ke stabilizaci nového demokratického režimu a vytvoření perspektivy jeho dlouhodobého přetrvání. Tomuto pojmu se ve své práci věnovali Juan J. Linz a Alfred Stepan, proto i jejich pojetí nebylo opomenuto.

Třetí kapitola již směřovala k naplnění prvního cíle, tedy k zanalyzování vnitropolitického vývoje na Ukrajině v letech 1991–2014. Kapitola pojednávala o jednotlivých prezidentských obdobích a také o revolucích, které v průběhu let nastaly. Prvním prezidentem nezávislé Ukrajiny se stal Leonid Kravčuk, který se v průběhu svého úřadu snažil o posílení svojí pozice jakožto prezidenta. V tomto duchu se neslo i prezidentsví jeho následovníka Leonida Kučmy, který od začátku svého nástupu do funkce podnikal kroky k centralizaci moci do rukou prezidenta a klíčem k jeho úspěchu byla korupce. Kučma byl také nakloněn k použití státního donucovacího aparátu proti svým vyzyvatelům, což mu také pomohlo v jeho znovuzvolení. V následujících volbách se proti sobě postavili Viktor

Janukovyč, jenž byl podporovaný Kučmou a Ruskem, a Viktor Juščenko, podporovaný západními zeměmi. Volební podvody ve druhém kole prezidentských voleb vedly k tomu, že nastal proces zvaný Oranžová revoluce. Druhé kolo voleb bylo následně prohlášeno za neplatné a v opakované volbě zvítězil Viktor Juščenko, který se ujal úřadu. Jeho prezidentské období se neslo ve znamení politických krizí, což mimo jiné vedlo i k předčasným parlamentním volbám, které byly konané pouze po roce. V důsledku krizí neměl Juščenko šanci obhájit svůj mandát a v prezidentských volbách zvítězil Viktor Janukovyč. Ve vnitřní politice se mu opětovně povedlo posílit postavení prezidenta oproti parlamentu. Poté, co Janukovyč odmítl v roce 2013 asociační dohodu s Evropskou unií, spustila se série protestů známá pod názvem Euromajdan, která končila Revolucí důstojnosti. V únoru 2014 byla podepsána dohoda mezi ukrajinskou vládou a opozicí, která znamenala návrat k ústavě z roku 2004, vytvoření prozatímní vlády a předčasné volby. Prozatímní vláda podepsala asociační dohodu, prezidentem se stal Petro Porošenko a začalo odvolávání státních zaměstnanců spojených se svrženým režimem. V následných parlamentních volbách došlo k úplnému obratu na politické scéně.

V poslední kapitole byla aplikovaná klasifikace Mikaela Wigella pro určení politického režimu v letech 2002, 2007 a 2014. Cílem zde bylo zhodnotit demokratizační proces a určit politický režim na Ukrajině ve vybraných letech. Na základě splnění či nesplnění jednotlivých podmínek jsem došla k závěru, že v roce 2002 byl na Ukrajině autoritářský režim, v roce 2007 se Ukrajina nacházela někde na pomezí mezi volebně-autokratickým režimem a omezenou demokracií a na konci roku 2014 jsem režim hodnotila jako volební demokracii. Bylo tedy možné pozorovat rozdíly v plnění daných podmínek v jednotlivých letech. Toto srovnání vedlo k zodpovězení výzkumné otázky: „*Lišil se politický režim na Ukrajině ve vybraných letech?*“ Co se týče zhodnocení demokratizačního procesu, dospěla jsem k závěru, že Ukrajina sice prošla demokratickou tranzicí, ale v roce 2014 ji nelze považovat za konsolidovanou demokracii. Tímto byly naplněny vytyčené cíle diplomové práce.

Zdroje

Monografie:

ÅSLUND, Anders. *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2015, 273 s.

CABADA, Ladislav a kol. *Nové demokracie střední a východní Evropy: komparace politických systémů*. Praha: Oeconomica, 2008, 434 s.

DAHL, Robert A. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, 349 s.

DOČEKALOVÁ, Pavla a kol. *Úvod do politologie*. Praha: Grada, 2010, 263 s.

DRULÁK, Petr a kol. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál, 2008. 256 s.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a Jiří KUNC. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. Studie (Sociologické nakladatelství), 156 s.

HAERPFER, Christian W. a kol. *Democratization*. Oxford: Oxford University Press, 2009, 421 s.

HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 482 s.

HLOUŠEK, Vít a kol. *Politické systémy*. 2. aktualizované vydání. Brno: Barrister & Principal Publishing, 2018, 292 s.

HOLZER, Jan, BALÍK, Stanislav. *Postkomunistické nedemokratické režimy: studie k proměnám politické teorie v posttranzitivním čase*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. Politologická řada, 223 s.

HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008, 343 s.

KUBÁT, Michal a kol. *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. Politologie (Eurolex Bohemia), 432 s.

KUBÁT, Michal. *Postkomunismus a demokracie: politika ve středovýchodní Evropě*. Praha: Dokořán, 2003. Bod (Dokořán), 125 s.

LEVITSKY, Steven, WAY, Lucan, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 493 s.

LINZ, Juan J, STEPAN, Alfred. *Problems of democratic transition and consolidation: southern Europe, South America, and post-communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996, 479 s.

MINAKOV, Mikhail a kol. *From „the Ukraine“ to Ukraine: A Contemporary History of 1991-2021*. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2021, 386 s. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/356415544_From_the_Ukraine_to_Ukraine_A_Contemporary_History_1991-2021

PLOKHY, Serhii. *The gates of Europe. A history of Ukraine*. New York: Basic Books, 2015, 432 s.

RYCHLÍK, Jan a kol. *Dějiny Ukrajiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Dějiny států, 524 s.

ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Praha: Portál, 2002, 207 s.

SCHUMPETER, Joseph Alois. *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 470 s.

ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, 222 s.

Odborný časopis:

ÅSLUND, Anders. Eurasia Letter: Ukraine's Turnaround. *Foreign Policy* [online], 1995, č. 100, s. 125-143 [cit. 13. září 2023]. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/1149308>

BEETHAM, David. Conditions for Democratic Consolidation. *Review of African Political Economy* [online], 1994, roč. 21, č. 60, s. 157-172 [cit. 26. srpna 2023]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4006202>

BÍLEK, Jaroslav. Hybridní režimy jako svébytná kategorie politických režimů: Komparace vybraných přístupů. *Středoevropské politické studie* [online], roč. 2015, č. 2, s. 212-233 [cit. 5. října 2023]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=472005>

DYCZOK, Marta. Breaking Through the Information Blockade: Election and Revolution in Ukraine 2004. *Canadian Slavonic Papers* [online], 2005, roč. 47, č. 3/4, s. 241-264 [cit. 23. září 2023]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40871017>

GILBERT, Leah, MOHSENI, Payam. Beyond Authoritarianism: The Conceptualization of Hybrid Regimes. *Studies in Comparative International Development* [online], roč. 2011, č. 46(3): 270–297. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/227006481_Beyond_Authoritarianism_The_Conceptualization_of_Hybrid_Regimes

KARATNYCKY, Adrian. Ukraine's Orange Revolution. *Foreign Affairs* [online], 2005, roč. 84, č. 15, s. 35-52 [cit. 20. září 2023]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20034274>

LARRABEE, F. Stephen. Ukraine at the Crossroads. *The Washington Quarterly* [online], 2007, č. 30, s. 45-61 [cit. 24. září 2023]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1162/wash.2007.30.4.45>

MAINWARING, Scott a kol. Classifying Political Regimes in Latin America, 1945–1999. *Studies in Comparative International Development* [online], roč. 2001, č. 36 (1), s. 37-65. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/240357402_Classifying_Political_Regimes_in_Latin_America_1945-1999

MINAKOV, Mikhail, ROJANSKY, Matthew. Democracy in Ukraine: Are we there yet? *Kennan Cable* [online], 2018, č. 30 [cit. 6. září 2023]. Dostupné z: <https://www.wilsoncenter.org/publication/kennan-cable-no-30-democracy-ukraine-are-we-there-yet>

SAMOKHVALOV, Vsevolod. Ukraine and the Orange Revolution: Democracy or a 'Velvet Restoration'? *Southeast European and Black Sea Studies* [online], 2006, roč. 6, č. 2, s. 257-273 [cit. 24. září 2023]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14683850600694338>

VAN ZON, Hans. Why the Orange Revolution succeeded. *Perspectives on European politics and Society*. [online], 2005, č. 6, s. 373-402 [cit. 20. září 2023]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15705850508438925>

WIGELL, Mikael. Mapping „hybrid regimes“: Regime types and concepts in comparative politics. *Democratization* [online], 2008, roč. 15, č. 2, s. 230-250 [cit. 15. července 2023].

Dostupné

z:

https://www.researchgate.net/publication/232995422_Mapping_%27Hybrid_Regimes%27_Regime_Types_and_Concepts_in_Comparative_Politics

ZINECKER, Heidrun. Regime-Hybridity in Developing Countries: Achievements and Limitations of New Research on Transitions. *International Studies Review* [online], roč. 2009 č. 11(2), s. 302-331. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40389063>

Internetové stránky:

Freedom House, *Freedom in the World 2003 – Ukraine* [online], 2002, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 15. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/473c54615.html>

Freedom House, *Freedom in the World 2015 – Ukraine* [online], 2015, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 12. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/54d0d7ad6.html>

Freedom House. *Freedom in the World 2008 – Ukraine* [online], 2008, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 9. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/487ca269d5.html>

Freedom House. *Nations in Transit 2003 – Ukraine* [online], 2003, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 15. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/473aff2d46.html>

Freedom House. *Nations in Transit 2015 – Ukraine* [online], 2015, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. [cit. 11. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/55929ef224.html>

JÍLEK, Jaroslav. *Hybridní režimy jako svébytná kategorie politických režimů: Komparace vybraných přístupů* [online]. *Journals.muni.cz*, 2. 12. 2015 [cit. 15. července 2023]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4416/3478>

National Democratic Institute, Preliminary Statement Of The National Democratic Institute (NDI) International Election Observer Delegation To Ukraine's September 30, 2007 Parliamentary Election [online]. Kyjev, 2007 [cit. 9. října 2023]. Dostupné z: https://www.ndi.org/files/2195_uk_prelim_statment_100107.pdf

SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. Nations in Transit 2007 – Ukraine, *Freedom House* [online], 14. 6. 2007, s. 735-754 [cit. 8. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/4756ad5c27.html>

SUSHKO, Oleksandr, PRYSTAYKO, Olena. Nations in Transit 2008 – Ukraine, *Freedom House* [online], 28. 6. 2008, s. 629-647 [cit. 8. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/4865cf5f29.html>

United States Department of State, *2007 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine* [online], 2008, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor [cit. 8. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/47d92c50c.html>

United States Department of State, *2014 Country Reports on Human Rights Practices – Ukraine* [online], 2015, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor [cit. 11. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/559bd52e28.html>

United States Department of State, *Country Report on Human Rights Practices 2002 – Ukraine* [online], 2003, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor [cit. 15. října 2023]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/3e918c460.html>

Abstrakt

Tato práce pojednává o demokratické tranzici a konsolidaci na Ukrajině v letech 1991–2014. Cílem práce je analýza vnitropolitického vývoje na Ukrajině, zhodnocení demokratizačního procesu a určení politického režimu v letech 2002, 2007 a 2014. K určení režimu je použita klasifikace Mikaela Wigella, která je z teoretického hlediska rozebrána v první kapitole. Následující text je věnován vysvětlení jednotlivých termínů, kterými jsou demokracie, demokratická tranzice a konsolidace demokracie. V analytické části práce je rozebrán vnitropolitický vývoj, který začíná vyhlášením nezávislosti Ukrajiny v roce 1991 a končí Revolucí důstojnosti v roce 2014. Poslední kapitola se zabývá určením politického režimu v jednotlivých letech za použití klasifikace Mikaela Wigella, přičemž ten je určen na základě splnění či nesplnění volebních a ústavních podmínek. Následně je provedena jejich komparace a zhodnocení.

Abstract

This thesis deals with the democratic transition and consolidation in Ukraine in 1991–2014. The aim of the thesis is to analyse the internal political development in Ukraine, to assess the democratisation process and to identify the political regime in 2002, 2007 and 2014. Mikael Wigell's classification is used to identify the regime, which is discussed from a theoretical point of view in the first chapter. The following text is devoted to explaining the concepts of democracy, democratic transition and democratic consolidation. In the analytical part of the thesis, the internal political development from the declaration of independence of Ukraine in 1991 to the Revolution of Dignity in 2014 is analyzed. The last chapter deals with the determination of the political regime in each year using Mikael Wigell's classification, which is determined on the basis of the fulfillment or non-fulfillment of electoral and constitutional conditions. Subsequently, their comparison and evaluation is made.

Klíčová slova

přechod k demokracii, konsolidovaná demokracie, hybridní režimy, Ukrajina, Mikael Wigell, politický režim

Key words

democratic transition, democratic consolidation, hybrid regimes, Ukraine, Mikael Wigell, political regime